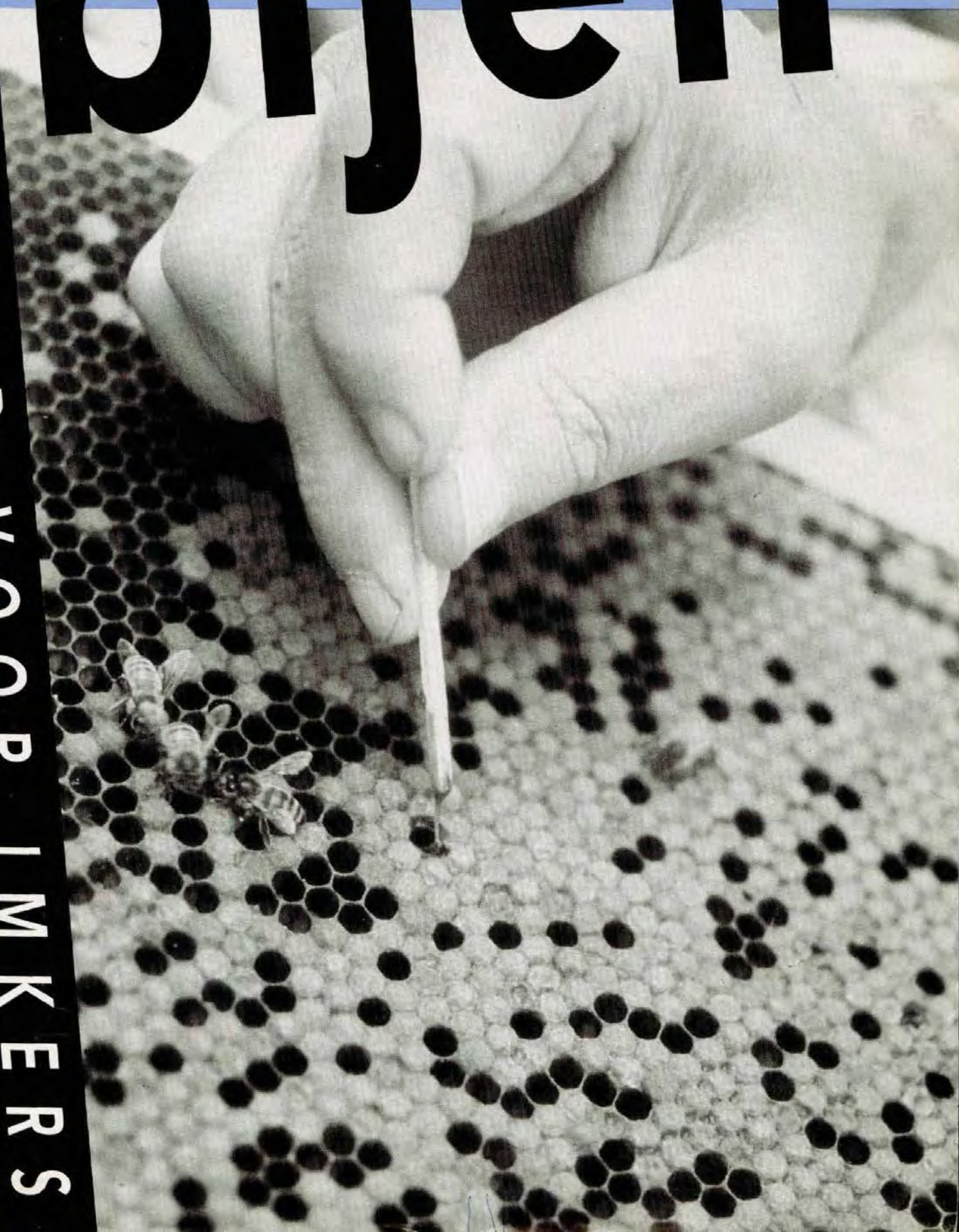

Uitgegeven door de Imkersbonden van de ABTB en de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de NCB, en de VBBN

4/2
februari
1995

bijen

MAA N D B L A D V O O R I M K E R S

bijen

Van de redactie

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357

Jaargang 4, nummer 2, februari 1995

Uitgegeven door de Imkersbonden van de Aartsdiocesane Boeren- en Tuindersbond (ABTB) en van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofdredacteur J. Beetsma

Redactie M.L. Boerjan, F.P. Bohlmeijer, A. M. Kuypers, M. Schyns en W. Wieleman.

Vaste medewerkers W. Bohlmeijer-Mans, M.J. van Iersel, N. de Jong, A. Neve, K. Zoet.

Redactiesecretaris M.J.E.M. Canters

Postbus 198, 6720 AD Bennekom

Telefoon 08370-22422

Telefax 08370-24180

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg

Telefoon 013-378582

Bankrelatie RABO-bank Tilburg, rekeningnummer 18.52.12.077, ten name van 'bijen'.

Postbanknummer van de bank 1088813

'bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de eerste van de maand (de juli- en augustus nummers worden gecombineerd).

Oplage 10.000

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':

f15,00 per 20 woorden, elk extra woord f0,50

Betaling bij opgave.

Alle in 'bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs.

De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk zes weken voor de maand van plaatsing aan de redactiesecretaris worden ingestuurd. Tekst bij voorkeur op een diskette insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's.

Vormgeving en opmaak

Jelle de Gruyter, Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Bij de voorpagina: AVB-besmet broed. Kenmerken: donkere verzonken celdeksels die door de bijen worden weggeknagd. Door met een lucifer in een besmette broedcel te prikken wordt een draad getrokken van de verslijmde pop. © foto: Ambrosiushoeve.

Allereerst onze excuses voor het late verschijnen van het janaurinumnummer. Oorzaak hiervan: problemen met de computeruitdraai van het adressenbestand.

In het hoofdartikel van deze maand geeft Marleen Boerjan een overzicht van alles wat er in Nederland op het gebied van bijen gebeurt en nodigt een ieder uit na te denken over de toekomst. Hoe voorkomen we dat de imkerij langzaam doodbloedt?

Deze maand zitten onze bijen waarschijnlijk nog op de tros en is de eerste broedaanzet al aanwezig. Straks zal blijken of het Amerikaanse vuilbroed-monster weer hard zal toeslaan. In dit nummer aandacht voor de strijd tegen dit monster. Hoe warm de bijen het tijdens de winterzit in de tros hebben leest u in de bijdrage van Ko Zoet. Dit en nog veel meer. Veel leesplezier! **Martin Schyns**

Inhoud

Toekomst van de imkerij	Marleen Boerjan	35
Buckfastdag Regio Noord		38
Preventie Amerikaans Vuilbroed	J. Dommerholt	39
Hommels en bijen	Wilma Bohlmeijer-Mans	42
Bijenplant in beeld: Gelderse roos	Arjen Neve	44
Van imker tot imker	Ko Zoet	46
De lezer schrijft		
<i>Is er werk na een diploma?</i>	Theo Vogels	48
<i>Terramycine</i> ...Hachiro Shimanuki, vert. Marcel Ernst		49
<i>Venus met Amor</i>	Frans van Tongeren	49
Regioactiviteiten	Ab Kuypers	50
Boekbespreking	Ab Kuypers	52
Voor beginners		
<i>Handschoenen</i>	M.J. van Iersel	53
Snippers	Wilma Bohlmeijer-Mans	54
Verenigingsnieuws Bond van Bijenhouders LLTB		
<i>Algemene Vergadering</i>		55
Verenigingsnieuws Bond van Bijenhouders NCB		
<i>Ambrosiusviering 1994</i>	mevr. A. van der Linden	56
Verenigingsnieuws VBBN		
<i>Uit de PC van de voorzitter</i>	Dick Vunderink	56
<i>VBBN Nieuwsbrief</i>	Heyta van der Reijden	57
<i>Informatie en folders</i>	Heyta van der Reijden	57
<i>23 maart Ledenvergadering VBBN</i>		58
<i>Excursie naar Oberursel</i>		58
Familieberichten		59
Bij het kopen van volken en uitrusting	J. Beetsma	59
Afscheid van José Vleeming	J. Beetsma	59
Cursussen/ Kalender		60
Vraag en aanbod		61
Adressen		61

Heeft de imkerij nog een toekomst?

Afwachten of initiatief nemen?

Marleen Boerjan

De Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland snelt haar 100-jarig bestaan in 1997 tegemoet. In het kader hiervan wordt de geschiedenis van de bijenteelt door dr. W. Top uit Amsterdam onderzocht en beschreven voor een jubileumboek. Terugblikken dus, een goed initiatief dat wel, maar er zijn verschillende ontwikkelingen die bij mij de volgende vragen oproepen: 'Moeten we niet wat meer vooruit kijken en kan er nog een honderd-en-eerste verjaardag gevierd worden?' Ik zie een teruglopend aantal leden; werd BIJEN in 1992 nog in een oplage van 9.500 gedrukt, nu kunnen we volstaan met 8.500 exemplaren. Niet alleen de varroamijt of een eventueel te kleine bijenweide bedreigen de bijenvolken, ook de snelle verspreiding van het Amerikaans vuilbroed moet elke imker en vooral de imker-bestuurder zorgen baren. De overheids-bezuinigingen treffen de voorlichting en het onderzoek. Kortom wat staat de imkerij te wachten? Ik ben van mening dat we niet af moeten wachten maar zelf het heft in handen moeten nemen: 'wat willen we van de imkerij maken?', is dan ook de ondertitel die ik aan dit artikel, geschreven als bezorgd imker, zou willen toevoegen.

Bij het doorlezen van de meest recente nummers van BIJEN valt op dat er, ondanks de bovengenoemde negatieve ontwikkelingen, verspreid over het land groepen imkers actief zijn. Vaak zijn deze imkers georganiseerd in studiegroepen, actief als koninginnteler of bijenteeltleraar. Ondanks deze activiteiten van deze imkers kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat de imkerij langzaam afglijdt naar een ambacht uitgeoefend door een kleine groep gedreven imkers. De regionale of plaatselijke groeperingen zorgen voor de informatie die zij nodig hebben, doen eventueel onderzoek en maken hun eigen materiaal (al dan niet gestandaardiseerd) of halen dit uit het buitenland. Met andere woorden, deze ambachtelijke imkers hebben een imkerorganisatie niet meer nodig. Dat is op zich geen probleem. Uiteindelijk zijn ook andere oude ambachten verdwenen: we dragen tegenwoordig allemaal schoenen, dus de klompenmaker is alleen nog als een toeristische attractie te zien, evenals de mandenmaker, de boekbinder en de glasblazer. Ik zou er geen enkele moeite mee hebben aan dit rijtje 'de imker' toe te voegen, als de imker geen andere maatschappelijke functie zou hebben dan een curiosum te zijn op een oude-ambachtenmarkt. Ik zie echter nog veel maatschappelijke functies voor de

35

Tabel 1: Overzicht van de veranderende maatschappelijke functies en doelstellingen van de huidige bijenhouderij.

maatschappelijke functie	1. bedrijfsmatig	2. hobby/recreatie	3. milieu-educatie	4. milieu-monitoring onderzoek	5. wetenschappelijk-onderzoek
doel van het bijenhouden	1. bestuiving. 2. honingproductie 3. wasproductie	1. vrije tijdsbesteding 2. bestuiving 3. honingproductie	opvoeding/onderwijs/bewustwording	bijenvolken voor het meten van de kwaliteit van het milieu	onderzoek naar gedrag ziekteresistentie, selectie, veredeling
organisatievorm	studiegroep een vereniging	individueel of in centra, school-biologische centra	milieu-educatie	onderzoeksinstituten onderzoeksinstituten, proefstation	universiteiten,
taak van de bijenhouders-organisaties	coördinatie, organisatie van markten	verzorgen van cursussen,	leveren van voorlichtings-materiaal	deskundigheid imkers	coördinatie, praktijkgericht onderzoek
noodzakelijk onderzoek	praktijkgericht: kastentypen, bestuiving, veredeling: haaldrift, resistentie	selectie op zacht-aardigheid en ziekteresistentie	selectie op zacht-aardigheid en ziekteresistentie	selectie op haaldrift type milieu-verontreiniging	praktijkgericht en fundamenteel onderzoek
financiering	lidmaatschap en of abonnement	lidmaatschap en gemeentelijke overheden	subsidie: landelijke (LNV/EU)	onderzoeksgelden (LNV/EU)	onderzoeksgelden

imkerij weggelegd en ik hoop dat het vervolg van dit artikel voor velen aanleiding zal zijn om mee te denken, te praten en te schrijven over de toekomst van de imkerij, zodat bij het honderdjarig bestaan van de grootste imkersorganisatie een frisse start van een nieuwe era ingeluid kan worden.

Maatschappelijke functies van de imkerij

Het doorbladeren van de eerste jaargangen van BIJEN laat zien dat de imkerij verschillende maatschappelijke functies vervult en het is, naar mijn mening, de taak van de organisaties deze functies zichtbaar te maken en te versterken. In de tabel heb ik mijn analyse van de verschillende functies samengevat. Ik heb daarbij geprobeerd een onderscheid te maken tussen doel en taak van de organisaties. Hieronder volgt een

36

korte toelichting op elk van deze functies.

De bedrijfsmatige imkerij

De bedrijfsmatig werkende imkers hebben als belangrijkste bron van inkomsten de bestuiving van land- en tuinbouwgewassen. De produktie van zoveel mogelijk honing en eventueel was komen op een tweede respectievelijk derde plaats. Zij streven naar zo groot mogelijke volken met een goede haaldrift. Verder reizen de imkers het gehele seizoen naar de verschillende drachtgebieden.

Deze imkers zijn regionaal georganiseerd in een studiegroep om zoveel mogelijk ervaringen en eventueel materialen uit te wisselen.

Van de overkoepelende organisatie wordt verwacht dat er vakgerichte cursussen zijn, dat er bijen- en honingmarkten worden georganiseerd, dat afzet van de honing wordt gegarandeerd en dat onderzoek wordt geïnitieerd. Het onderzoek zal vooral gericht moeten zijn op de selectie van ziekte-resistente en hoogproductieve rassen. Belangrijk is ook het onderzoek naar bestuivingsmogelijkheden door bijen van tuin- en landbouwgewassen. De resultaten van dit onderzoek moeten in een maandblad worden gepubliceerd.

De hobby-imker

Het merendeel van de huidige imkers valt onder deze categorie. Deze imkers zijn geïnteresseerd in de natuur en houden bijen vooral als vrijetijdsbesteding. Zij zijn vaak geïnteresseerd in het sociale leven van de honingbij of in de biologie van de sociale insecten in het algemeen. De hobby-imker kan georganiseerd zijn in een vereniging maar zal daaraan vaak geen behoefte hebben. Hij haalt zijn kennis uit de imkersbladen en cursussen. De imkerorganisaties scheppen de rand-

voorwaarden voor het geven van verschillende typen cursussen variërend van één- of tweedaagse introducties tot de bekende beginners- en gevorderden cursussen. Ook zijn de organisaties verantwoordelijk voor de uitgave van een imkersblad waarin de hobby-imker antwoord krijgt op zijn of haar vragen.

Deze categorie imkers woont vaak in een relatief

Voorlichting geven, een belangrijke taak. foto J. Beetsma

dicht bebouwde omgeving en wil dus een zacht-aardige bij. Van de imkersorganisaties wordt verwacht dat ze de selectie van een zacht-aardige bij bevorderen. Verder kan ik me voorstellen dat er ten behoeve van dit type imker meer aandacht komt voor het houden van hommels, en mieren. Overigens hoeven deze imkers geen lid van de imkersorganisaties te zijn, via de cursusgelden en een (duurder) abonnement op een imkersblad dragen zij hun steentje bij.

Bijenhouden uit milieu-educatief oogmerk

Aan de ene kant wonen, werken en spelen we in een omgeving die steeds verder van de natuur af staat: de melk komt uit een pak, de ijsbergsla groeit in een plastic zak en de honing zit in een potje. Aan de andere kant neemt de belangstelling voor de natuur toe, juist omdat de kwaliteit van het milieu achteruitgaat. Het belang van meer aandacht voor natuur- en milieu-educatie wordt dan ook volledig onderkent. Schoolbiologische centra zijn niet meer uit het basisonderwijs weg te denken. Ook verrijzen er op verschillende plaatsen milieu-educatie centra. In BIJEN wordt hieraan op gezette tijden aandacht besteed.

In deze centra horen bijen thuis, immers, is er een betere manier om aan de hand van de relatie bij en bloem de samenhang in natuur en milieu zichtbaar te maken? Elke imker weet dat er over het leven in een bijenvolk veel te vertellen valt en dat mensen die normaal geen oor voor de natuur hebben met open

mond luisteren naar het verhaal over de bijendans. Kortom, een imker in een milieu-educatief centrum kan voor velen een eerste en goede kennismaking met de natuur zijn.

Vanuit de imkersorganisaties zal het belang van de imkerij als middel voor milieu-educatie onder de aandacht van genoemde centra gebracht moeten worden.

De hobbyimker reist in verenigingsverband. foto M. Boerjan

De afdelingen kunnen een taak krijgen bij het onderhoud van de bijenvolken en het geven van voorlichting. De vereniging en bonden kunnen dit zowel financieel als materieel ondersteunen. Ik hoor de bestuurders al roepen: 'Maar daar hebben we geen geld voor'. Het is al eerder gezegd: 'Het belang van milieu-educatie wordt algemeen erkend' en dit heeft onder andere tot gevolg dat er beperkte subsidie-mogelijkheden zijn. Het is een taak van de imkersorganisaties deze mogelijkheden in kaart te brengen en in overleg met de afdelingen initiatieven te ontplooiën.

Het bijenvolk als snuffelpaai

De bloemvastheid en de grote actie-radius van bijen maken hen uitermate geschikt voor het registreren van de kwaliteit van het milieu rondom het bijenvolk. Het is bekend dat honing verzameld op bloeiende wegbermen meer zware metalen bevat dan die verzameld in een auto-arm natuurgebied. In de was kunnen resten van bestrijdingsmiddelen teruggevonden worden.

De heer L. Vroom van het Rijksinstituut voor de Kwaliteitskontrolle in de Landbouw (Rikilt-DLO) heeft op deze mogelijkheid gewezen tijdens een lezing voor de Algemene Ledenvergadering van de VBBN in maart 1990. Hij schetste een netwerk van bijenvolken gelegd over Nederland. Het DLO (Dienst Landbouwkundig Onderzoek) -instituut zou het onderzoek begeleiden

en uitvoeren en imkers zouden de bijenvolken onderhouden. Een dergelijk netwerk kan alleen van de grond komen als individuele imkers door de imkersorganisaties worden gemotiveerd hieraan hun medewerking te verlenen. Het is nooit duidelijk geworden welke acties er door de organisaties genomen zijn om het project van de heer Vroom te ondersteunen en nader uit te werken.

Onderwerp van onderzoek

Het sociale leven van bijen heeft sinds eeuwen de aandacht van wetenschappers getrokken. De resultaten van dit onderzoek zijn gebruikt om de praktijk van het bijenhouden te optimaliseren. Ook op dit moment vindt er nog onderzoek plaats dat in de praktijk toepasbaar blijkt. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek naar het gedrag van de varroamijt dat op de vakgroep Entomologie van de Landbouwwuniversiteit Wageningen in samenwerking met de Ambrosiushoeve plaatsvindt. De resultaten van dit onderzoek zijn gebruikt om biotechnische bestrijdingsmethoden te ontwikkelen. Op dit moment wordt een cursus over dit onderwerp voorbereid.

Bijen spelen een belangrijke rol bij de bestuiving van planten. De bijdrage, naast die van andere insecten, van bijen aan de verscheidenheid van de flora wordt dan ook algemeen onderkend. Bijenvolken kunnen worden ingezet in natuurgebieden voor het behoud van de plaatselijke flora. Voor een optimale benutting van deze functie van bijen blijft onderzoek echter noodzakelijk.

De vier eerder genoemde maatschappelijke functies kunnen pas goed uit de verf komen als er voldoende kennis en informatie voorhanden is over de 'kwaliteit' van de bijenvolken. Een eerste vereiste is dat er voldoende gezonde en produktieve bijenvolken beschikbaar zijn. Met het oog hierop is het van groot belang dat er een professioneel opgezet selectiestation komt met een programma dat gebaseerd is op wetenschappelijke kennis. Kennis ontbreekt van de erfelijkheid van bijvoorbeeld het opruimgedrag met betrekking tot parasieten en ziekten en het haalgedrag en dit zal door middel van wetenschappelijk onderzoek aangevuld moeten worden. De praktische kennis aanwezig bij de koninginneteltgroepen is echter ook onontbeerlijk.

Het is een taak van de imkersorganisaties het wetenschappelijk onderzoek in stand te houden en te stimuleren. Voor financiering zal in samenwerking met de onderzoeksinstituten gezocht moeten worden naar bronnen in binnen- en buitenland.

Conclusie

In het voorafgaande heb ik een begin gemaakt met een analyse van de huidige bijenhouderij. Hierbij ben ik in de eerste plaats uitgegaan van de veranderende functie van de bijenhouderij in onze moderne samenleving. Uit deze analyse kan in elk geval geconcludeerd worden dat de imkerij wel degelijk een toekomst heeft.

Als het aan mij ligt worden er in de toekomst nog steeds studiedagen voor de bedrijfsmatige imker georganiseerd. Maar ook informatiedagen voor de hobby-imker en voorlichtingsdagen voor de imker die zijn of haar bijen op een schoolbiologisch centrum heeft staan. Er zullen imkers zijn die samen met wetenschappers hun bijen inzetten bij het meten van de kwaliteit van ons milieu en daarbij gegevens verzamelen over de kwaliteit van ons voedsel dat in de omgeving van een bijenvolk wordt geteeld.

In een droom zie ik een selectiestation waar imkers en wetenschappers veredelingsprogramma's uitvoeren zodat we in de toekomst met produktieve en ziekteresistente bijen kunnen imkeren. Het zou ideaal zijn als een dergelijk selectiestation op de Ambrosiushoeve gevestigd kan worden.

Verder zie ik een bijenbibliotheek, die, ten behoeve van het onderzoek en veel andere geïnteresseerde

lezers, voorzien is van de nieuwste boeken.

Het zal duidelijk zijn dat in een dergelijke organisatie van de bijenhouderij een vakblad voor imkers onontbeerlijk is. Een vakblad waarin elke imker iets van zijn gading vindt. Voorwaarde is dan wel dat er een of meerdere redactieleden zijn die zich in hun dagelijkse werk met bijenonderzoek bezig houden.

De overheidsbezuinigingen trekken een zware wissel op het bijenteeltonderzoek met als gevolg dat op korte termijn de Ambrosiushoeve zal verdwijnen en dat het onderzoek op de Landbouwwuniversiteit Wageningen zal worden beëindigd. Dat laatste betekent ook dat er geen gebruik meer gemaakt kan worden van andere faciliteiten van de Landbouwwuniversiteit.

In mijn ogen, wordt met het verdwijnen van deze onderzoeksinstellingen de bijenhouderij bijgezet in het rijtje klompen- en mandenmaker, de boekbinder en de glasblazer op de oude-ambachtenmarkt. Hiermee heb ik geen enkel probleem mits dit een weloverwogen besluit van de imkers, maar vooral van haar organisaties is geweest. Op dit moment laten we het gewoon gebeuren en dat is een slechte zaak. Ik hoop dat dit artikel een aanzet is tot discussie en de vorming van een groep gemotiveerde betrokkenen die zich met de toekomst van de bijenhouderij bezig willen gaan houden.

38

Buckfastdag Regio Noord

Op zaterdag 18 februari organiseert Regio Noord een Buckfastvoorlichtingsdag voor alle imkers, in het Elema College te Eelde, Legroweg 29 (Noordelijke Bijenmarktplaats).

Programma

- 10.00-10.15 uur: Opening en vaststelling bestuur. Het bestuur moet nog steeds officieel vastgesteld worden.
- 10.15-11.30 uur: Vuilbroed door Harry Dijkema aangevuld met de nieuwste videofilm.
- 11.30-12.15 uur: Presentatie teeltgroepen en bevruchtungsstations, zoals Ameland, Buckland, Fevel dal en Hondsrug, en de bevruchtungsstations bij de Eemshaven, Blija en in de Staatsbossen te Gieten.
- 12.30-13.15 uur: Pauze. Soep is verkrijgbaar en een aantal handelaren is aanwezig met Buckfast

en koninginneteeltmateriaal. Gelegenheid om loten te kopen.

- 13.15-13.30 uur: In een pauze worden vaak ervaringen uitgewisseld wat soms ook weer vragen opwerpt. Gaarne geven we de gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen.
- 13.30-15.00 uur: dhr. J.J. Videle, met als onderwerp 'Vliegprestaties van bijen'.

We hebben een loterij met leuke prijzen waaronder vier Buckfastkoninginnen. Het bestuur zou het op prijs stellen wanneer een aantal leden zich zou aanmelden als bestuurslid. Dit is mogelijk tot voor de vergadering.

Iedereen is van harte welkom, de entree bedraagt f2,50. Inl.: E. Meijberg, Zijtak 28, Odoornerveen, 05919-13833.

De preventie van Amerikaans vuilbroed in 1995

De Bedrijfsraad voor de Bijenhouderij, waarin alle imkerorganisaties zijn verenigd, heeft zich beraden over maatregelen om in 1995 verspreiding van Amerikaans vuilbroed tegen te gaan. Daarbij zijn de adviezen van diverse deskundigen gebruikt. De visie van de Bedrijfsraad, verwoord door de heer J. Dommerholt, wordt hier weergegeven.

Achtergrond

Na enige sporadische uitbraken van Amerikaans vuilbroed (AVB) in de laatste tien jaar die ook nog snel konden worden ingeperkt zijn we de afgelopen twee jaar geconfronteerd met een tiental uitbraken die min of meer met elkaar in verband gebracht konden worden.

De bestrijding van AVB is in Nederland bij wet geregeld. Belangrijkste kenmerken van deze wet zijn dat er een meldingsplicht bestaat en dat besmette standen worden overgenomen ter vernietiging. Vervoersverboden worden ingesteld rond de AVB-haard.

Ook in 1995 zal voortgegaan worden met het ruimen van de besmette standen en de controle van de standen waarmee contacten zijn geweest en zullen vervoersverboden worden ingesteld. Hiermee wordt getracht om vervolguitbraken van AVB te voorkomen.

In de omliggende landen en ook in Amerika worden geheel andere methoden van bestrijding toegepast. De hoofdreden is dat door de vele uitbraken de in Nederland gebruikte werkwijze onbetaalbaar is. In deze landen wordt gebruik gemaakt van medicinale bestrijding en het verbranden van zwaar besmette volken. Ook worden volken enige dagen zonder voer gehouden en op nieuwe raat gezet. Vooralsnog blijft de in Nederland gevolgde methode gehandhaafd, omdat die wettelijk is voorgeschreven. Wel is onlangs een werkgroep ingesteld van enkele overheidsdiensten, onze wetenschappelijke onderzoekers en de Bedrijfsraad van de Bijenhouderij om de strategie van preventie en bestrijding en de daarbij behorende financiering op de lange termijn te bespreken. Mochten de uitbraken in 1995 op hetzelfde niveau doorgaan als in 1994, dan is de vraag of de huidige financieringsvorm toereikend zal zijn en moeten we ons tijdig voorbereiden op

beheersbare en betaalbare alternatieven.

In het vervolg van deze publikatie gaat het derhalve over de wijze waarop wij in 1995 willen trachten de verspreiding van AVB te beperken, omdat wij moeten aannemen dat in 1995 zich helaas nieuwe uitbraken zullen voordoen.

Een kwestie van mentaliteit

AVB betekent geen ramp, maar wel een serieuze bedreiging. Daarom moeten alle imkers deze preventiemaatregelen serieus nemen. Ook de financiers van het fonds voor bestrijdings- en overnamekosten – en dat zijn niet de imkers – zullen dat verlangen. Destijds heeft de bijenhouderij perfect gereageerd op de bedreiging van de varroamijt. Dat probleem is nu beheersbaar. Met dezelfde inzet en discipline kunnen we Amerikaans vuilbroed beheersbaar maken. En meer nog dan bij de varroamijt is hygiëne bij het imkeren het motto. Beschouw daarom de tips in dit stuk als nieuwe leefregels voor het bijenhouden.

Uitgangspunten voor de maatregelen

De uitbraken in 1994 zijn ernstig maar niet van dien aard dat het imkeren totaal aan banden moet worden gelegd. Dat zou afbreuk doen aan het plezier dat mensen aan deze hobby beleven en aan het economisch belang van fruit-, zaad- en groenteteelt. Maar anderzijds kan er bij AVB sprake zijn van een zeer lange incubatietijd en is ieder volk een potentiële besmettingsbron.

Over de verspreiding van AVB bestaat veel buitenlandse literatuur. De eenduidigheid is niet groot. Wel is men het eens over de grootste besmettingsoorzaken, namelijk het beroven van een met AVB besmet volk en het brengen van broed en raten vanuit een besmet volk in andere volken. Ook het kastmateriaal van besmette volken (kasten, raampjes) is een bron van overdracht. Vanuit deze gedachten zijn maatregelen en aanbevelingen opgesteld.

De essentie van de maatregelen bestaat uit:

- Daar waar bijenvolken bijeen worden gebracht het contact tussen bijen en kastmateriaal, met name broed en raat te voorkomen.

- Het snel en gemakkelijk kunnen opsporen van de betreffende imkers en hun volken in dergelijke situaties als toch een besmetting wordt geconstateerd.

Registratie of wel de traceerbaarheid

De gezamenlijke imkerorganisaties voeren een registratiesysteem van imkers in. Op het registratiedocument wordt minimaal de naam, postcode en het registratienummer vermeld. In 1995 wordt daarvoor de

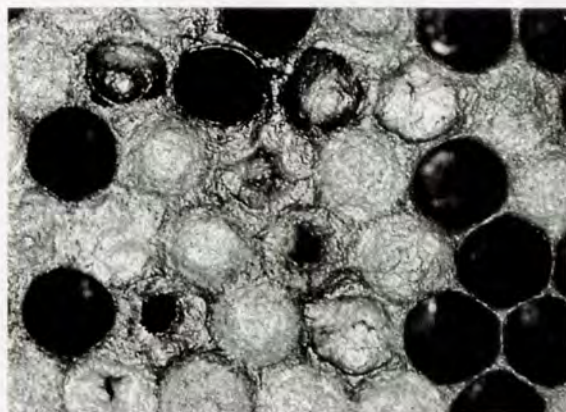
materiaal hebben. Kastmateriaal, al dan niet met bijen moet geïdentificeerd zijn. Hetzelfde geldt voor de korven. Gebruikte raten en raampjes kunnen niet worden aangevoerd. De marktcommissie zal bij aan- en afvoer imker en kastmateriaal noteren. Dus ook van de kopers.

Reizen, drachtgebieden en bestuiving

Imkers, komend uit gebieden waar geen vervoersverbod van kracht is kunnen volken naar

Opvallende kenmerken bij AVB-besmet broed:
Onregelmatig broednest doordat de bijen besmet broed verwijderen.

Donkergekleurde en verzonken celdeksels.
Foto's: Henrik Hansen, uit 'De broedziekten van de bij'.

lidmaatschapkaart van de verschillende organisaties gebruikt. Ook niet-aangesloten imkers kunnen tegen een kleine vergoeding zo'n registratiekaart bij een van de organisaties aanvragen. Met de officiële instanties (Veterinaire Dienst en Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees) worden afspraken gemaakt voor welke doeleinden zij over de registratiegegevens kunnen beschikken.

De imker die reist naar drachtgebieden (bestuiving), bevruchtigingsstation of markten zal om dit document worden gevraagd. Bij reizen zal vereist zijn dat de kasten voorzien zijn van naam, adres en registratienummer, zodat gewaarschuwd kan worden als een reisverbod werd ingesteld. Bovendien dient de imker die reist een logboek bij te houden waarin staat met welke kasten hij waar en gedurende welke periode geweest is. Hieruit kan, zonodig een jaar later nog een reconstructie gemaakt worden van mogelijke bronnen van besmetting dan wel risico-lopende-standen.

Markten

De markten zullen alleen volken en materiaal toelaten van imkers die het registratiedocument kunnen tonen en een identificatie op het aangevoerde

drachtgebieden brengen. De beheerder kan een registratiedocument vragen en een logboek bijhouden van aan- en afvoer.

De reiscoördinatoren of secretarissen van de verenigingen worden dringend gevraagd eveneens een logboek bij te houden van alle reisbewegingen die imkers maken. Dus ook van de reizen van individuele imkers naar hun individuele plekje. Voldoende is als de plaatsnaam wordt opgegeven, waardoor de secretaris een imker kan waarschuwen als er een bericht binnenkomt over een reisverbod in het gebied waar die imker zijn bijen heeft geplaatst. Het adres is dan een zaak tussen de imker en de RVV. En zoals eerder aangegeven dienen imkers hun reizen ook bij te houden en wordt hen gevraagd hun individuele reizen aan de secretaris te melden.

Invoer van bijen en koninginnen

De officiële import van materiaal uit het buitenland gaat met een zogenaamde gezondheidsverklaring. Daar een dergelijk document geen garantie voor AVB-vrij zijn geeft wordt ten sterkste ontraden om volken of koninginnen uit het buitenland te betrekken dan wel naar buitenlandse bevruchtigingsstations te gaan.

Koninginneteelt

Bij de koninginneteelt op eigen stand worden geen verdere aanbevelingen gedaan. Hygiëne wordt hierbij in acht genomen. Wanneer uitwisseling van broed en koninginnen plaatsvindt, worden voorwaarden gesteld die alles te maken hebben met het vermijden van de grootste risicofactoren: broed en raat.

- Van degene die larven aanbiedt wordt geëist dat het volk waar de larven uit komen, kort daarvoor is gecontroleerd op AVB door een bevoegd orgaan.
- Ramen met of zonder broed of stukjes raat worden niet uitgewisseld.
- Starterkastjes, waarin doppen met larfjes worden gehangen mogen niet worden geopend.
- De aanbieder van larven gebruikt uitsluitend eigen materiaal.
- De imker die larven in ontvangst zorgt voor kurken. De aanbieder van de larven zorgt voor dopjes. De van larven voorziene dopjes worden door de ontvanger aan de kurken bevestigd.
- Aanbieders van larven en koninginnen vragen de afnemer naar het registratiedocument en houden een logboek bij.

Bevruchtungsstations

- De darrenvolken worden elk jaar, binnen een maand voor de openstelling van het station, gecontroleerd op AVB, door een bevoegd orgaan.
- Bevruchtungsvolkjes moeten bij aankomst op het station vrij zijn van broed. Omdat controle hierop moeilijk is, zijn driersaams kastjes of andere kastjes met ramen op broed- of honingkamerformaat niet toegestaan.
- Bij het inrichten van de bevruchtungsvolkjes mag geen uitgebouwde raat worden gebruikt.
- Aan de volkjes wordt geen honing (roverij) als voedsel meegegeven, maar voedersuiker zoals Apifonda.
- Bevruchtungsvolkjes worden niet geopend op het station. Alleen het vlieggat is open.
- Om vervliegen van achtergebleven bijen te voorkomen mogen kastjes, die door de inzender teruggehaald worden, alleen gesloten worden als alle bijen binnen zijn, dus alleen als er nog niet dan wel niet meer gevlogen wordt.
- De beheerder van een bevruchtungsstation houdt een logboek bij van aan- en afvoer (registratiedocument) en noteert tevens de postcode van de stand waarvan de bevruchtungskastjes afkomstig zijn.

Aanbevelingen voor hygiëne

Broed en raten uit andere volken

Aangezien we hier te maken hebben met de grootste kans van overdracht van AVB moet dit te allen tijde vermeden worden. Met de zaadtellers waar veel raatmateriaal vrij komt worden afspraken gemaakt voor afvoer en verwerking van overtollig materiaal.

Honing

Het terugvoeren van honing aan de eigen volken komt voor. Er is geen reden om hier van af te zien. Het voeren van honing van een andere stand dan wel van buitenlandse honing moet vermeden worden. Honingslingers, die door meerdere imkers worden gebruikt, moeten met koud en kokend water worden gereinigd.

Roverij

Tracht roverij te vermijden. Hiertoe willen we ook rekenen het na het slingeren laten uitlikken van de natte ramen op de stand. Alleen als men er zeker van is dat het gedaan wordt door de eigen bijen (geen bijen binnen een straal van drie kilometer) kan dit nog. Een goed alternatief is het plaatsen van de natte ramen op de volken met een lege honingkamer tussen de bijen en de natte ramen. Mits er een lege bak tussen zit vindt er geen opslag van honing in de bovenbak plaats. Ook worden wasdekseltjes in de voerbak uitgelikt.

Bijenwas

Oude raat kan via de gangbare kanalen worden ingeleverd om te worden omgesmolten voor kunstraat.

Naschrift

De nadruk in de aanbevelingen is gelegd op de grootste risico's, te weten de overdracht door raat en broed. Hierop zijn de aanbevelingen voor het reizen met bijen, de markten en de teelt van koninginnen gebaseerd. Alle imkers worden opgeroepen om deze richtlijnen op te volgen, omdat dat de enige kans is om AVB terug te dringen. Lukt dit niet, dan zit er bij verdere uitbreiding niets anders op dan de imkerij met nog een chemisch bestrijdingsmiddel op te zadelen.

Wilde bijen, hommels en honingbijen concurrenten?

Wilma Bohlmeijer-Mans

Bijen en hun familie

42 Bijen zijn voor de meeste imkers: honingbijen. Er zijn echter ook maskerbijen, groefbijen, metselbijen, behangersbijen en zelfs koekoeksbijen. 'Wilde bijen' noemen we ze wel. Ook hommels horen tot deze groep. Ze verzamelen allemaal nectar en stuifmeel om hun larven mee te voeden, en omdat ze stuifmeel verzamelen, bestuiven ze de bloemen.

Honingbijen en hommels zijn sociale insecten; zij leven in volken. Ze kennen naast vrouwtjes (koninginnen) en mannetjes (darren) ook werksters. De andere bijen leven soms wel in kolonies, maar zijn solitaire insecten. Elk vrouwtje zorgt zelf voor nestruimte en voor voer voor haar nakomelingen. Als zij deze taak heeft volbracht is ze afgeleefd en sterft. Haar nakomelingen vliegen pas het volgende jaar. De mannen komen meestal iets eerder te voorschijn dan de vrouwen. Ze leven van nectar, maar verzamelen niets. Hun enige taak, die natuurlijk heel belangrijk is, is het bevruchten van hun vrouwelijke soortgenoten.

Bouw en gewoonten

Elke soort heeft zijn specifieke kenmerken. Uiterlijk zijn er grote verschillen, er zijn bijen die zo'n 6 mm maar ook die 16 mm groot zijn. Geen van de wilde bijen heeft een korfje aan de achterpoten zoals hommels en honingbijen. Ze verzamelen stuifmeel met de beharing van hun lichaam. Sommige hebben aan de buikzijde een dichte, stijve beharing, een zogenaamde buikschuier. Andere hebben bosjes haar aan hun dijen. De pluimvoetbij heeft heel lange goudbruine haren aan haar achterscheten. Alleen de koekoeksbijen hebben meestal niet van deze lange verzamelharen. Zij verzamelen ook geen stuifmeel maar leggen hun ei in het nest van een andere bij en laten deze voor hun nakomelingen zorgen. Vandaar ook de naam 'koekoeksbij'. Bij alle mannetjesbijen ontbreekt ook de inrichting voor het verzamelen van stuifmeel. Ook bij de darren van onze honingbij ontbreekt het korfje.

De manier waarop ze hun nest bouwen is voor elke groep anders. Geen van deze wilde bijen maakt zelf was, zoals de honingbij en de hommels. Er zijn bijen die in zand gangen graven met één of meerdere zij-

gangen die in een kamertje eindigen. In dat kamertje wordt een balletje van nectar en stuifmeel gebracht. Als er genoeg voedsel is wordt bovenop het balletje een ei gelegd. Daarna wordt het kamertje afgesloten. De larve die uit het ei komt leeft van het voedsel dat zijn moeder voor hem heeft verzameld. Als alle voedsel op is, verpopt de larve zich. Sommige bijen overwinteren als larve, andere als pop. Ook leven sommige soorten bij elkaar in kolonies. Enkele jaren geleden werd ik in april gewaarschuwd, dat er een bijenzwerm in een tuin zat. Op een grote hoop zand krioelde het inderdaad van de bijen. Het bleken zandbijen (*Andrena*) te zijn. Zij aan zij groeven de vrouwtjes hun gangen. Ook de cellen waar ze zelf uit waren gekomen werden opnieuw benut.

Andere bijen nestelen in dood hout, rietstengels of braamstengels. Vaak worden in een holle stengel enkele cellen achter elkaar gemaakt. Als in de eerste cel het ei op het voedselbolletje gelegd is dan wordt dit deel van de stengel afgesloten. De zoldering van de eerste cel is weer de bodem van de volgende cel. *Osmia rufa*, de rode metselbij, die tegenwoordig ook wel wordt gekweekt voor bestuiving, sluit zijn nestgang af met een beetje leem of klei. En de behangersbij bekleedt de nestholte met ronde stukken blad. Vaak zie je in rozebladeren mooie ronde gaten zitten, daar is de behangersbij bezig geweest.

Voedselplanten

Ook verschillen de soorten in de periode waarin ze

Steenhommel (*Bombus lapidarius*)

vliegen en in hun voedselplanten. De meeste wilde bijen leven niet langer dan zo'n vier à vijf weken, sommige al in maart, andere soorten pas in augustus, september. Er zijn soorten die op allerlei bloemen vliegen, maar veel van de wilde bijen zijn echte specialisten. Ze vliegen bijvoorbeeld alleen op vlinderbloemigen of lipbloemigen. Zelfs zijn er nogal wat bijen die wel zeer eenkennig zijn; ze vliegen maar op één soort plant, zoals de dikpootbij op de ogentroost en op de heggerankbij op de heggerank. Deze bijen leven in de tijd dat hun voedselplant bloeit. En omdat ogentroost noch heggerank algemene planten zijn, zijn deze bijen erg zeldzaam.

Concurrentie

Omdat honingbijen in grote volken leven, die ook veel nectar en stuifmeel moeten verzamelen, zijn sommige natuurbeschermers bang dat de honingbij de wilde bijen verdringt op de dracht. Toch leven de honingbij en de hommels en wilde bijen al duizenden jaren naast elkaar. Misschien is de honingbij hier niet inheems, maar al minstens vanaf de Romeinse tijd in West-Europa aanwezig. Ze is hier al zo lang dat een Westeuropees ras zich heeft ontwikkeld, de zwarte of heidebij. Helaas is dit ras door de imkers in de laatste honderd jaar zwaar gebastaardeerd met andere bijenrassen. Maar aan hun haalgedrag is niet zoveel veranderd. Daarom is het niet terecht om de honingbij nu nog van concurrentie te betichten. In Amerika zijn proeven genomen, waaruit bleek dat de honingbij wél sommige wilde bijen verdrong op de dracht. Maar deze resultaten mogen niet naar Europese omstandigheden worden vertaald, want de honingbij is in Amerika pas ongeveer tweehonderd jaar geleden ingevoerd.

Naast elkaar

Honingbijen, hommels en wilde bijen kunnen heel goed naast elkaar leven. De honingbij zal alleen op een dracht vliegen als het 'loont' en is bovendien bloemvast. De hommels bevliegen vaak dezelfde drachtplanten, maar een hommelmel is niet bloemvast, vliegt van de ene bloemsoort naar de andere. Ook vliegt een hommelmel al bij lagere temperaturen. Hommels hebben ook een veel langere tong en kunnen nectar uit bloemen halen waar de bij niet bij kan. Veel wilde bijen zijn zo gespecialiseerd, dat ze weinig last hebben van concurrentie. Ze vliegen alleen op plaatsen waar hun voedselplant bloeit.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat wilde bijen, hommels en honingbijen elkaar aanvullen als bestuiver. Omdat vliegafstand, vliegtijden en het verzamelen van stuifmeel onderling zoveel verschillen, kunnen ze naast

elkaar leven. Drachtverbetering door de imker zal niet alleen de honingbij ten goede komen, maar ook de hommels en de wilde bijen die niet zijn gespecialiseerd in bepaalde drachtplanten.

Andere oorzaken

Dat hommels en bijen zo in aantal achteruit gaan heeft vermoedelijk andere oorzaken. Hierbij kun je denken aan:

- de grootschaligheid van de moderne landbouw,
- het benutten van elk stukje grond, er schiet niet gauw wat over voor wilde planten.
- bespuitingen tegen 'schadelijke' insecten, die ook vaak slachtoffers onder wilde bijen maken.
- alles wordt zo modern en netjes gemaakt, er blijft weinig nestelmogelijkheid over voor de wilde bijen en de hommels.
- door het zeldzamer worden van veel wilde planten, verdwijnen de bijen die van deze planten leven.

Spuitschade kan bij de honingbij al behoorlijk hard aankomen, maar de koningin blijft meestal nog wel in leven. Elke dode wilde bij betekent een kleiner aantal bijen van deze soort in het volgende jaar.

Waar de imker wél bij kan helpen is het zorgen voor een aangepast aantal volken op één plaats, meer verschillende drachtplanten in zijn omgeving en voor meer nestgelegenheid voor wilde bijen. Hierbij kun je denken aan een bosje rietstengels of een blok (hard)hout met boorgaten. De gaten moeten wel minstens 4-6 cm diep zijn en van verschillende diameter, van 4-8 mm. Ook enkele bamboestengels, telkens net onder een tussenschot doorgezaagd, en horizontaal opgehangen, trekt vaak wilde bijen. Voor de bijen die graag graven, is een hoop geel zand ideaal, vooral als er een steil kantje aan zit. Nestkastjes voor mezen, maar nu laag opgehangen, trekken in het voorjaar vaak een hommelmel-koningin. Zo kunnen honingbijen, wilde bijen en hommels naast elkaar leven en elkaar aanvullen bij de bestuiving van wilde en gekweekte gewassen en planten.

Geraadpleegde literatuur

- Barth, F.G. (1991) *Insects and Flowers*. Princeton Univ.Press.
- Benno, P. (1955) *Hymenoptera Bijen (Apoidea)* Wet. Med. KNNV, 18.
- Breugel, P. van. *Wilde bijen. Leidraad bij een korte cursus over solitaire bijen*. Veghel, eigen uitgave.
- Dustmann, J.H. (1994) *Wildbienen schützen - ein Widerspruch zur Imkerei?* Deutsches Bienen Journal 1994 (9)
- Rädle, M. (1994) *Oekologie und Bienen*. Deutsches Bienen Journal 1994 (8)
- Ulz, J. (1994) *Bienen-Landschaft-Naturhaushalt*. Deutsches Bienen Journal 1994 (9)
- Weeda, E.J. (1985-1994) *Nederlandse oecologische flora*. IVN, met VARA en VEWIN

Gelderse roos (*Viburnum opulus* L.)

Twee manieren om insecten te lokken

Het wordt ze gemakkelijk gemaakt, de insecten die de bloemen van de Gelderse roos willen bezoeken. De bloemen van de vlakke tuilvormige schermen, waar het om te doen is, zijn wel klein, maar grote bloemen aan de rand zorgen ervoor dat de bloeiwijze goed in het oog valt. Bovendien hebben die kleine bloemen ook nog een lokmiddel voor insecten: als ze de bloemen dicht zijn genaderd wijst de geur van het stuifmeel hen verder de weg.

44 In ons land inheems

De Gelderse roos behoort tot de kamperfoelie-familie (*Caprifoliaceae*). Andere bekende bijenplanten van deze familie zijn bijvoorbeeld de sneeuwbes en de vlier. Het geslacht sneeuwbal (*Viburnum* L.), waar de plant deel van uitmaakt, telt ongeveer 250 soorten, waarvan het verspreidingsgebied zich uitstrekt in de gebieden met een gematigd en subtropisch klimaat van Eurazië en Noord-Amerika.

De Gelderse roos is een struik, die in ons land inheems is en langs bosranden en in duinstreken groeit. De plant is bladverliezend en verlangt een voedzame bodem met organische stoffen. Zij gedijt ook heel goed op een schaduwrijke plaats.

Lokbloemen

De bladeren staan tegenover elkaar en hebben een lange steel. Aan het begin daarvan zitten twee draadvormige aanhangsels en aan het eind, dicht bij de bladschijf, kleine oorvormige uitsteeksels die nectar afscheiden. De bladvorm is handvormig met drie grote lobben, die aan de rand grof getand zijn.

In mei en juni kunnen bijen en andere insecten, zoals vliegen en kevers, bij de Gelderse roos terecht voor nectar en stuifmeel. In de grote vlakke bloem-schermen vinden we twee soorten bloemen. Langs de rand staan grote bloemen op de lange steel, die als optisch lokmiddel dienen voor bezoekende insecten. In deze bloemen zijn de stamper en de meeldraden niet tot ontwikkeling gekomen. De andere bloemen, midden in het scherm, zijn kortgesteeld en veel kleiner. De kleur van de bloemkroon is, net als bij die van de randbloemen, roomwit. De vijf kroonbladen zijn met elkaar vergroeid tot een korte buis, die aan de rand vijf lobben heeft. Tussen de lobben staan de meeldraden, ze zijn met de bloemkroon verbonden. Op de stijl van

de stamper, die heel erg kort is, staan drie kussen-vormige stempels. In het driehokkige onderstaande vruchtbeginsel komt slechts één zaadknop tot ontwikkeling.

Geurende stuifmeelkorrels

Bij de bloemen van de Gelderse roos is ook het stuifmeel een hulpmiddel bij de oriëntatie van insecten. Beter gezegd de geur van de stuifmeelkorrels, een amino-geur, die in het bijzonder aantrekkingskracht uitoefent op vliegen en kevers. Verondersteld wordt wel dat stuifmeelgeur de oudste bloemengeur is.

De nectar wordt op de bovenzijde van het vruchtbeginsel afgescheiden, en is gemakkelijk bereikbaar voor insecten met een korte tong. De nectar bevat gelijke hoeveelheden bietsuiker, vruchtesuiker en druivesuiker, een verhouding waar bijen de voorkeur aan geven.

Bittere vruchten

Na bestuiving groeit het vruchtbeginsel uit tot een besachtige steenvrucht, die iets doorschijnend is. In de vrucht komt één zaad tot ontwikkeling. Het vruchtvlees heeft een bittere smaak. Wellicht de reden waarom de vruchten niet direct door vogels worden verorberd als ze rijp zijn. Alleen bij pestvogels zijn de vruchten een geliefd voedsel. Ze eten alleen het vruchtvlees en leveren dus geen bijdrage aan de zaadverspreiding.

Sneeuwbal

Sedert het eind van de 16e eeuw is een bijzondere vorm van de Gelderse roos in ons land bekend en in cultuur gebracht. Bij deze vorm zijn alle bloemen steriel en hebben dus alle de vorm van die van de randbloemen. Het is de bekende sneeuwbal (*Viburnum opulus* f. *roséum* (L.) Hegi), die in vele tuinen toepassing heeft gevonden. De bloeiwijze is een grote bol met witte bloemen. In Italië noemen ze hem 'pallone di neve'.

Literatuur

- Porsch, O. (1954). Geschlechtgebundener Blütenduft. Österr. Bot. Z. 101: 359-372.

Gelderse roos (*Viburnum opulus* L.)

A tak met bladeren en bloeiwijze; B tweeslachtige bloem en bloemknop; C meeldraad; D stuifmeelkorrel: 1 polair, 2 equatoriaal, 3 korreloppervlak; E stamper; F vruchten; G steenkern.

'Het bijenvolk'

'Bij verandering van temperatuur kruipen de bijen dicht of minder dicht op elkaar en houden op die manier de temperatuur binnen de tros op een leefbaar niveau.' Het staat er zo eenvoudig, maar wat is er niet allemaal aan vooraf gegaan? Het juiste van de zaak weten we niet, maar we kunnen proberen een beeld te schetsen. We gaan er nog steeds vanuit dat de bakermat van de soort *Apis* in het Verre Oosten moet worden gezocht, in een klimaatgebied waar nog geen behoefte bestond aan woonruimte die bescherming bood tegen kou.

46 Wanneer en onder welke omstandigheden de sociale leefgemeenschap is ontstaan zoals wij die nu kennen bij *Apis mellifera* of Westerse bij, *Apis cerana* of Oosterse bij, *Apis florea* of dwergbij en *Apis dorsata* of reuzenbij is onbekend. Wel mogen we ervan uitgaan dat druk uit de omgeving voor 'druk' op de ketel heeft gezorgd. Die druk kan hebben bestaan uit diverse belagers als roofmieren, wespen en dergelijke tot ongunstige weersomstandigheden waaraan gezamenlijk beter weerstand kon worden geboden. Al de genoemde bijensoorten bouwden een of meerdere raten en door op een tros bij elkaar te kruipen beschermden ze hun broed tegen de genoemde vijandige omstandigheden. Tot welke perfectie de temperatuurbelasting bij *Apis mellifera* is ontwikkeld blijkt uit onderzoek van Lindauer. Hij plaatste eens een bijenvolk op een lavaveld en bij een temperatuur van plus 60°C bleef het volk normaal functioneren met een maximale nesttemperatuur van 35°C, mits er voldoende water kon worden verzameld. Naar de andere zijde van de temperatuurschaal wordt ook een omgevingstemperatuur van minus 40°C weerstaan. Let wel, een temperatuurverschil van 100°C wordt overbrugd door insecten die als individu al bij 10°C boven nul verstijven van de kou. Uiteraard is het ontstaan van de sociale leefgemeenschap een proces van vele honderdduizenden jaren geweest. In Europa zijn in barnsteen fossiele bijen gevonden uit een periode die dertig miljoen jaar achter ons ligt en zelfs is een brok rots gevonden met daarin de fossiele afdruk van zeventien bijen dicht bij elkaar. Een primitieve zwerm? Onlangs is in het Duits Eifelgebied een 50 miljoen jaar oude fossiele honingbij gevonden met net zulke stuifmeelkorfjes aan de achterschenen als de huidige honingbij. Onderzoek met een laser-scanningmicroscopie wees uit dat de bij tijdens haar laatste vlucht was begonnen met het afborstelen van haar lichaam om het stuifmeel in de korfjes op te slaan. Alle stuifmeelkorrels bleken afkomstig van dezelfde soort twee-

lobbige plant die nog niet benoemd kon worden.

Temperatuurverloop in de tros een verrassing

Bij een dalende omgevingstemperatuur nemen de bijen op een gegeven moment de trosvorm aan en bij doorgaande temperatuurdaling sluiten de gelederen zich hechter om het wegvloeien van warmte via het buitenste van de tros te voorkomen. Een logische redenering, maar niet helemaal waar. Bij een dalende omgevingstemperatuur van omstreeks 30°C naar 18°C en opnieuw bij een daling vanaf 10°C wordt een toenemende warmteproductie waargenomen. De warmteproductie neemt echter af als de omgevingstemperatuur daalt van 18°C naar 10°C. Dan vormt zich namelijk een hechte tros en wordt aldus de warmte goed vastgehouden. Op die manier is een bijenvolk in staat de toenemende kou te weerstaan. Dat de bijen al niet eerder, bij een hogere omgevingstemperatuur, een hechte tros vormen wordt toegeschreven aan het feit dat het warmteverlies bij de dan nog relatief hoge temperatuur niet opweegt tegen het tijdverlies dat ontstaat als de dagelijkse werkzaamheden door de op tros zittende bijen wordt afgeremd.

Wintersterfte blijft een probleem

Hoe komen onze bijen de winter uit? Nog even afwachten en dan weten we het. Zeker is dat de volkssterkte sterk zal verschillen, ook bij de volken die in de herfst ogenschijnlijk even sterk werden ingewinterd. De uitwintering 1988/1989 gaf veel dode volken te zien en in de Leidse imkervereniging zijn ze toen op zoek gegaan naar een mogelijke oorzaak. Een verslag van hun speurtocht is opgenomen in 'Bijenteelt' maart 1990, het voormalige 'Groentje' van de VBBN, maar omdat niet iedereen het in z'n bezit heeft noem ik nog even de hoofdpunten. Volken die eind augustus/begin september groot tot zeer groot waren bleken bij de Perizinebehandeling in december niet meer dan 2 à 3 raampjes bijen te bevatten. Omdat nosema en amoebeziekte vooral in het voorjaar optreden werden die als mogelijke oorzaak afgevoerd. Van de dode volken in het voorjaar waren bijna alle bijen verdwenen. Voer was er nog in ruime mate aanwezig. In het verloop van de discussie werd genoemd dat de wintersterfte zou zijn veroorzaakt door een gebrek aan winterbijen. Deze hypothese paste heel goed bij de waarneming van sterke volken in augustus, met dan nog veel zomerbijen, die aan het eind van het jaar zijn verdwenen.

Wat weten we van winterbijen

Het tijdstip waarop ze in een volk ontstaan is niet aan een datum gebonden. Tussen de volken onderling bestaan verschillen. Tussen de bijen die vanaf juli worden geboren zal een toenemend aantal zich tot inactieve winterbij ontwikkelen, zij moeten zich daartoe rijkkelijk kunnen voeden met stuifmeel om een eiwitvetlichaam op te bouwen en vervullen in het najaar geen broedverzorgende functie. Daarnaast worden bijen geboren die zich actief bezig houden met de dagelijkse beslommingen en daardoor niet ouder worden dan vier of vijf weken. Als het volk medio januari start met een broednest zal een deel van de winterbijen de verzorging daarvan op zich nemen en bij geschikt weer het eerste stuifmeel, water en nectar verzamelen. Door deze actieve handelingen treedt slijtage op en deze bijen worden de kortlevende winterbijen. Hun taak wordt door andere winterbijen overgenomen die met recht de langlevende winterbijen kunnen worden genoemd. In die taak worden ze geleidelijk bijgestaan door de eerste nieuwe borelingen.

Terug naar de zomersituatie

Een bijenvolk is erop gericht een voedselvoorraad aan te leggen. In het voorjaar gevolgd door de deling (hoe eerder die plaats vindt des te gunstiger voor beide volksdelen, want er is dan nog veel tijd te gaan om een nieuwe voorraad aan te leggen), in de zomer gevolgd door de overwintering. Het volk had de verzamelde honing keurig boven het nest opgeslagen als wintervoorraad, laten we dat vooral niet vergeten. Maar ook hier geldt: 'Als hadden er is, is hebben te laat' want de imker heeft deze voorraad als zomerhoning afgenomen. Gedachtig aan een stormachtige ontwikkeling bij binnenkomend voedsel is de imker, na het afnemen van de honingkamer en een paar raten honing uit de broedkamer, 'stimulatief' gaan voeren. Dat wil zeggen, twee maal per week kreeg het volk een niet al te sterke suikeroplossing toegediend. Te veel om dood te gaan en te weinig om een voorraadjie aan te leggen. Toch kwam er meer broed en zowaar, er werd fanatiek stuifmeel en nog wat nectar van herfstbloeiërs verzameld. Het volk groeide en de imker leunde tevreden achterover. Onderzoek heeft aangetoond dat er door stimulatief voeren meer broed wordt aangezet en de volken worden in het najaar duidelijk sterker dan niet-gevoerde controlevolken, maar in het voorjaar is er van dit voordeel niets over.

Een waarneming en een hypothese

In het voorjaar van 1989 bracht een groep Poolse imkers een bezoek aan de Leidse imkers en uiteraard

kwam de opgetreden wintersterfte ter sprake. Volgens de Poolse imkers ontstaan winterbijen vooral in juli/augustus. Een Leidse imker, van wie slechts één van zijn twaalf volken in leven was gebleven bedacht zich toen dat er in dat ene volk in juli een goede voedselvoorraad aanwezig was. De overige volken hadden hoegenaamd geen voer en door afwezigheid was hij ook niet in de gelegenheid geweest daarin te voorzien. Volgens de Polen was voedselgebrek de reden dat er in die volken geen winterbijen waren ontstaan. Zetten we alles nog eens op een rij dan weten we dat stimulatief voeren in het najaar wel extra bijen oplevert maar klaarblijkelijk geen winterbijen. Misschien is het allemaal te rationeel gedacht maar laten we eens proberen ons te verplaatsen in de rol van het bijenvolk. Door het prikkelend voeren ontstaat grote activiteit, er moet een voedselvoorraad worden aangelegd. Alle beschikbare bijen leggen zich daarop toe, de afnemende daglengte dwingt ze daartoe. En nu de hypothese. In een dergelijk volk is geen of monjesmaat ruimte voor bijen die zich terugtrekken uit het arbeidsproces om winterbij te worden. Dit in tegenstelling met volken die tijdens het stimulatief voeren wel kunnen beschikken over een ruime hoeveelheid verzegeld voedsel in de raten. Het is natuurlijk een hypothese of veronderstelling, maar wellicht is het de moeite waard te onderzoeken of de aanwezigheid van een ruime hoeveelheid voedsel vanaf de zomermaanden garant staat voor het ontstaan van winterbijen.

Het weer in februari

Een karakteristiek van het februariweer in de laatste vijf jaren. Over de periode 1961-1990 geldt als normaal voor het midden van het land 75 uur zon, 48 mm neerslag en een maximumtemperatuur van 5,7°C.

Februari-maanden

Jaar	Zon (uren)	Neerslag (mm)	Max.temp. (°C)
1990	zonnig (81)	zeer nat (89)	extra zacht (8,2)
1991	zonnig (83)	droog (27)	zeer koud (2,6)
1992	normaal	droog (29)	zeer zacht (8,0)
1993	somber	droog (26)	normaal
1994	zonnig (90)	droog (29)	vrij koud (4,8)

Geraadpleegd

- Evolution of the Honeybee, The ABC and XYZ of Bee Culture; 40th Edition: 161
- Seeley, Thomas D. Temperature control, Honeybee Ecology: 115
- Imkervereniging Leiden e.o. 50 miljoen jaar oude honingbij gevonden. De Stertselaar; 5 (1994): 08
- Zoet, Ko, Op zoek naar de oorzaak van wintersterfte; Bijenteelt 92 (3): 76-78 (1990)

Is er werk voor een imker ná het behalen van een diploma

Wat een vraag, zullen verschillende imkers denken en ik kan me dat nog voorstellen ook. Waarom die vraag? Het is al jaren bekend dat de overheid zich van het gehele imkergebeuren weinig aantrekt. Er wordt op diverse punten bezuinigd, ook op onderwijs voor imkers. Of dat goed is voor de imkerij hoeft je je niet af te vragen, het antwoord is nee. Iedereen weet dat de meeste imkers in Nederland mensen zijn die naast een dagtaak voor hun gezin, bijen houden, zij kunnen hiermee hun beslommeringen van de dag op een fijne manier wegwerken. Ik bedoel hiermee niet alleen bijen houden om beslommeringen weg te werken, men moet wel hart voor de imkerij hebben.

48 Imkeren is een vak, een veel geuite kreet en het is nog waar ook. Een vak moet geleerd worden. Maar wat kost het tegenwoordig om dat vak te leren? Dat is de laatste jaren de spuigaten uitgelopen en dat is niet goed voor de imkerij. Terugloop van cursisten, met als gevolg het niet door kunnen gaan van cursussen want het aantal deelnemers moet minimaal 16 zijn. Hierdoor vallen de mensen die wel willen buiten de boot.

Hoe komt dat allemaal? Als mijn informatie goed is, moet de cursus gegeven worden op een school die gesubsidieerd wordt door de overheid. Dit is een kostbare geschiedenis. Ook is er een groot verschil in de kosten. Bij de een is het f165,-, bij de ander f175,-, en weer ergens anders f195,-, de kosten kunnen zelfs oplopen tot f350,-. Dat verschil is toch te gek voor woorden. Het gaat hier over een cursus voor beginners. Maar ook bij de cursus voor gevorderden en drachtplantencursussen bestaan deze grote verschillen.

Deze situatie is voor mij een reden om te zeggen dat dit niet toelaatbaar is en dat daarvoor oplossingen gevonden moeten worden. Daarom vraag ik mij af, of deze cursussen op een school gegeven moeten worden. Ja, wordt er gezegd, want dan krijg je een rijksdiploma. Ik vraag mij af of een rijksdiploma voor een imker nodig is. Een imker doet dit toch voor zichzelf en gaat niet solliciteren als imker bij een bedrijf? Als dat wel zo zou zijn, dan zou ik er vrede mee hebben, mits de kosten ook dezelfde zijn, maar dit is niet het geval. De imker of toekomstige imker volgt een cursus voor zichzelf om wat meer inzicht te krijgen en wat theorie op te doen. Trouwens het boek 'Bijenhouden met succes' van H.J. van Gool is hierbij een uitstekend hulpmiddel.

Wat bezielt mij om dit te schrijven?

Nou doodeenvoudig, onder de imkers zitten bijen-

teelt-leraren die verbonden zijn aan een of andere school. Deze mensen kunnen toch zelf een cursus verzorgen, die door de bijenbond georganiseerd wordt? Mogelijkheden zijn er genoeg, alleen kun je de cursisten dan geen rijksdiploma aanbieden, nou en, is dat dan nodig? Daarbij ben je niet gebonden aan een bepaald aantal cursisten en ook de kosten kunnen op deze manier drastisch omlaag. De man of vrouw die graag imkert en een cursus wil volgen doet dat om meer inzicht te krijgen in het imkeren en niet om werk te zoeken binnen de imkerij, dus een rijksdiploma is niet strikt noodzakelijk. De beginnende imker moet het vak toch in de praktijk leren. Ook praten en kijken bij collega's werkt uitstekend.

Daarom wil ik er voor pleiten dat de cursussen als het kan op zeer korte termijn in eigen hand genomen worden en dat de imkersorganisaties samen een systeem bedenken om dit te realiseren. Plaatsen zijn er genoeg, daar hoeft men het niet om te laten en les-pakketten zijn er of kunnen op korte termijn worden samengesteld.

Ook het door de imkersorganisaties samen uitgeven van een diploma is mogelijk, dat is een waardering voor de leerling. Dit alles zal de imkers kosten besparen en ik ben er van overtuigd dat als dit ook ingevoerd kan worden voor bijvoorbeeld de vervolgcursus en de koningineteeltcursus, de toeloop groter zal worden. Voor de bijenteelt een goede zaak, hierdoor breng je ook vakbekwame imkers voort, alleen zonder rijksdiploma.

Theo Vogels, Weert

Terramycine

In de V.S. is Oxytetracycline HCl (Terramycine) het enige antibioticum dat toegelaten is door het bureau voor controle op voedings- en geneesmiddelen voor het voorkomen en bestrijden van zowel Amerikaans als Europees vuilbroed. Zonder dit geneesmiddel zouden de verliezen voor de Amerikaanse imkers miljoenen dollars bedragen. Om deze reden is het belangrijk dat regelmatig wordt nagegaan of het geneesmiddel nog steeds efficiënt is, daar het reeds veertig jaar gebruikt wordt en de veroorzaker van AVB (*Bacillus larvae* White) resistent zou zijn tegen het geneesmiddel. Om deze reden werden in 1993 meer dan honderd monsters van AVB verzameld en de gevoeligheid van de sporen voor terramycine werd vergeleken met de gevoeligheid van sporen die verzameld waren in de periode vóórdat terramycine gebruikt werd. Er werd geen enkel verschil in gevoeligheid gevonden. De ziekte wordt verspreid

door de voedsterbijen die het voedsel van de larven besmetten. Besmet broed sterft vanaf twee dagen voor tot twee dagen na de verpopping en droogt uit tot een schub. Iedere schub bevat ongeveer 2,5 miljard sporen. Deze sporen blijven jarenlang levensvatbaar. In het begin van de twintigste eeuw toen de oorzaak van AVB voor het eerst werd vastgesteld, was het verbranden van de aangetaste volken het enige middel. Zelfs vandaag is het verbranden de enige mogelijkheid voor sommige imkers, alhoewel andere methoden beschikbaar zijn, zoals behandeling met ethyleen oxide, gammastralen of terramycine.

In de veertiger jaren werd de gebruiksmogelijkheid van sulfathiazol voor preventie en behandeling van AVB ontdekt door Haseman en Childers (1944). In 1951 werd de werkzaamheid van terramycine aangetoond door Gochbauer. Jaren lang werd door de imkers sulfathiazol gebruikt in het wintervoedsel en terramycine in de lente. In 1970 echter was de toelating voor sulfathiazol vervallen. Op dit ogenblik is dus alleen nog terramycine beschikbaar voor de behandeling van AVB in de V.S. Het zoeken naar andere werkzame chemicaliën wordt voortgezet, maar ondertussen zijn wij bezorgd over de mogelijkheid dat eenzijdig gebruik van terramycine resistentie van de ziekteverwekker zou kunnen veroorzaken. Wanneer bij een behandeling met terramycine toch een volk werd gevonden dat niet reageerde op deze behandeling dan bleken er meestal fouten gemaakt te zijn: lage doses terramycine, vervallen einddatum, of verkeerde toediening. In de V.S. is een voedingsmengsel met terramycine verkrijgbaar 'klaar voor gebruik' in verpakkingen met verschillende inhoud voor 8, 24, 80 of 400 volken en in de vorm van een oplosbaar poeder. Dit was zeker geen pleidooi voor het ongecontroleerd en paniekerig gebruik van terramycine maar als er in de toekomst een werkelijke uitbraak van AVB zou optreden dan kunnen wij toch niet al onze volken verbranden.

Uit 'American Beejournal' 1994 (2), artikel van Hachiro Shimanuki en David A. Knox van het bijenonderzoekslaboratorium van Beltsville.

Samenvatting en vertaling Marcel Arnst, Essen, België

De Godin van de Liefde' in het vroegere Hotel 'd'Hane-Steenhuysen'. Foto © Paul Adriaensen

aankoop behoorlijk op te winden. Maar wie ben ik; ik zelf teken alleen maar bankopdrachten!

Toen... werd ik aangetrokken door een schilderij van 174 cm hoog en 67 cm breed. De schildering op lindehout stelde een levensgrote jonge Venus voor met een sluier die eigenlijk niets verhulde van haar schoonheid. Ze keek met een zweem van geamuseerdheid neer op haar kind Amor. De kleine mollige Cupido keek met een geschrokken en bijna huilend gezichtje op naar zijn moeder. In zijn handje droeg de plaaggeest in de liefde een... honingraatje. Elf bijen zoemden om zijn blote lijfje of zaten op zijn huid.

Bijen, moeder en kind werden eeuwen geleden met precisie geschilderd door Lucas Cranach de Oude (1472-1553), een tijdgenoot van Dürer, Grünewald en Burkmaier. Allen schildermeesters aan het eind van de Middeleeuwen.

De moraal had Cranach (hofschilder van de keurvorst van Saksen) er in het Latijn bij vermeld: 'De pijlen die Amor afschiet en een kortstondig liefdesgenot oproepen, steken niet minder dan de 'beten' der bijen. Het gegeven is ontleend aan de idylle van de Griekse dichter Theocritus van Syracuse (3e eeuw voor Chr.)

U moet dit schilderstuk zeker eens gaan zien.

Frans van Tongeren, Joppe

Bron: Paul Adriaensen - *Zeg het met bijen. Een verzameling van gezegden, spreekwoorden, aforismen en citaten met elementen en eigenschappen aan de bijenwereld ontleend.* Uitgeverij C. de Vries-Brouwers, Rotterdam/Antwerpen. ISBN 90-5341-291-3geb. Uitgave 1994, blz. 20.

Venus met Amor als honingdief

Begin januari ('93) bezocht ik het Rijksmuseum Kröller-Müller in Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'. Ik bekeek daar de 'aanwinsten', verworven in de afgelopen drie jaar. Het leken mij kindertekeningen van de meest houterige soort. Ik stond me over deze

Biologisch-dynamische imkerdag

'BD-imkeren begint waar Groenveld eindigt.'

Biologisch Dynamisch. Voor niet ingewijden klinkt het wellicht nog altijd een beetje magisch. In de imkerij is er een groeiende groep bijenhouders die zich laat inspireren door de gedachten achter het 'biologisch dynamische'. Naar aanleiding van de aanstaande BD-imkerdag een gesprek met Jan Saal, lid van de werkgroep BD-imkers. Een gesprek overigens zonder de illusie vooraf, dat aan het eind ervan alles betreffende het BD-imkeren duidelijk zal zijn. 'Daar zou ik minstens een hele middag voor nodig hebben,' merkt Jan Saal op. 'Aan de twee pagina's die ik hierover mag volschrijven zou ik ook niet genoeg hebben, denk ik,' bevestig ik onze gedeelde beperking in deze. Niettemin een poging.

De BD-Imkerdag 1995

Voor de derde achtereenvolgend maal zal dit jaar, op zaterdag 18 februari, de BD-imkerdag plaatsvinden. Deze wordt telkens voorbereid door de werkgroep van imkers die zich bezig houdt met het imkeren volgens de biologisch dynamische richtlijnen. 'Ik denk dat het de twaalfde keer is dat er zo'n dag wordt georganiseerd. De laatste drie jaar zit daar weer een vaste regelmaat in. Daarvoor gebeurde dat wat onregelmatiger.' Op het programma van 18 februari staan voor de ochtenden twee lezingen als inleiding op het thema: 'Zintuigen van mens en bij.' De sprekers zijn Harco Alkema, antroposofisch-arts en Albert Muller, leraar. Beiden bovendien BD-imker. Na de lunch zullen er verschillende gespreksgroepen worden gevormd. Hier worden naast het thema van de dag diverse onderwerpen behandeld. Op de BD-Imkerdag is iedereen welkom. Jan Saal: 'Er komen elk jaar zeker ook mensen die zelf het BD-imkeren niet aanhangen. Ik denk wel dat zij in deze materie zijn geïnteresseerd. Dat moet misschien ook wel. Wie er niets van weet zal mogelijk voor hem vreemde zaken tegen komen. Maar ik heb het in al die jaren nog maar één keer meegemaakt dat er iemand voortijdig is weggegaan. Die vond het kennelijk te onbegrijpelijk. Op de imkerdag van vorig jaar hadden we 150 deelnemers, zelfs uit België. Het thema wordt altijd tegen de achtergrond van de BD-principes bekeken. De relaties tussen de bijen en de mens speelt daarbij de belangrijkste rol. Wat hebben die met elkaar te maken, waar zijn er verbindingen.'

De BD-imker

Jan Saal over de plaats van de BD-imker in de imkerij: 'De werkgroep BD-imkers is geen vereniging. Het zijn individuele bijenhouders en zij zijn bij verschillende bijenorganisaties aangesloten. Ik denk dat er in totaal zo ongeveer 300 BD-imkers zijn in Nederland. Op ongeveer 60 % van de Nederlandse BD-bedrijven staan ook bijenvolken. BD-bedrijven zijn meestal gemengde bedrijven, waar landbouw en veeteelt wordt bedreven. Bijen maken een bedrijf compleet vinden BD-boeren.'

'Of wij volledig aan onze trekken komen in het geheel van de bijenhouderij? Ik denk het niet. Maar dat probleem moeten wij ook op ons eigen bordje leggen. Wij profileren ons onvoldoende. Wat onze eigen werkgroep betreft moet ik zeggen dat wij maar magertjes publiceren over het BD-imkeren. Een eigen contactblad hebben wij niet. Alleen van de lezingen op de imkerdagen worden bundels gemaakt. Maar ook het feit dat wij vaak geen helder standpunt hebben of alternatieven kunnen aandragen speelt een rol, dat we amper in de belangstelling staan.'

Het BD-imkeren

Op mijn vraag in een enkele zin het principe van BD-imkeren samen te vatten, antwoordt Jan Saal: 'Je zou kunnen zeggen dat BD-imkeren begint waar de heer Groenveld eindigt. Dan bedoel ik zoals hij de laatste tijd in Bijen heeft geschreven over veranderen de inzichten in de bijenteelt.'

Jan Saal benadrukt dat het verklaren van het biologisch dynamische geen eenvoudige zaak is. 'Het is moeilijk in het kort uit te leggen wat biologisch dynamisch imkeren precies inhoudt en op welke principes het is gebaseerd. Wanneer je aan honderd BD-imkers zou vragen wat BD-imkeren is, beginnen er zeventig te stotteren. Het is ook niet onder één noemer te vangen. BD-imkeren is geen methode. Niet iedereen werkt op dezelfde wijze. Net als overal heb je ook in het BD-imkeren 'strenger' en minder 'strenger'. Het is vaak een zaak van gevoel hoe men met de bijen wil omgaan en welke plaats in het grote geheel men de bijen toe dicht.'

'BD-imkers zien het bijenvolk als een individu, een andere benadering dan in de imkerij algemeen aanvaard is. Dit heeft wat betreft de omgang met bijen

veel consequenties. In feite werk je vanuit zo'n visie met nog meer aandacht voor de bijen. Elke inspectie, iedere ingreep in het bijenvolk wordt als een operatie beschouwd. Dus dat doe je dan ook zo weinig mogelijk. In zijn algemeenheid moet je constateren dat er met de bijen veel te veel wordt gerommeld. Wij doen bijvoorbeeld ook niet aan koninginnteelt. Er wordt wel geselecteerd. Daarbij gaan we uit van vooral zichtbare grootheden. De sterkte van volken, bijvoorbeeld. Weinig BD-bijenhouders imkeren echt alleen om de honing. Het gaat ons meer om wat de bijen voor de mens en de aarde betekenen.'

'Wat betreft de laatste publicaties van de heer Groenveld is het aardig te lezen dat hij, na een leven lang met bijen te zijn omgegaan en bijen te hebben bestudeerd uit zich zelf op vergelijkbare ideeën uitkomt, zoals wij die al heel lang aanhangen. De gedachte om het bijenvolk als een individu te beschouwen is niet nieuw. Rudolf Steiner, grondlegger van de antroposofie, heeft dat lang geleden reeds aangegeven. Biologisch dynamisch is gebaseerd op de antroposofie.'

'Het BD-imkeren is niet een vastgelegde methode, het gaat veel meer om de instelling van de imker zelf. Het biologisch dynamische heeft wel alles te maken met de antroposofie. Aanhangers hiervan zijn altijd geïnteresseerd in BD. De antroposofie is niets meer dan een wetenschap van de mens. Er bestaat geen antroposofische levensstijl. Wij gaan ervan uit dat de mens bestaat uit een geestelijk en een fysiek wezen. Het meest wezenlijke aan de mens is dat hij ook geestelijk kan zijn. Antroposofie is zeker geen geloof en er zijn ook geen antroposofische leefregels. We proberen met dit alles wetenschappelijk om te gaan.'

Bijenziekten

Wat betreft bijenziekten: 'Varroabestrijding doen BD-imkers voornamelijk met mierzuur, terwijl ook de 'Mullerval' wordt gebruikt. Chemische bestrijding is uit den boze. Er zijn ook mensen die helemaal niet bestrijden. Zij gaan ervan uit dat de bijen een natuurlijke weerstand tegen de varroamijt moeten kunnen ontwikkelen. We mogen echter niet vergeten dat genetische veranderingen langzaam tot stand komen. Wat betreft Amerikaans vuilbroed, dat is een wat groter probleem. Omdat wij de volken minder vaak inspecteren weten we ook niet altijd precies wat er daarbinnen gebeurt. Een eventuele besmetting met AVB zal daardoor laat kunnen worden opgemerkt. Zelf denk ik dat de beste bestrijding er een is van de ontwikkeling van bijen naar weerstand tegen ziekten. Veel BD-mensen vragen zich allereerst af waarom er ziekten zijn. Eén ding staat vast voor ons. De over-

bemestig van landbouwgronden en de bestrijding van onkruiden hebben er voor gezorgd dat er op sommige plaatsen helemaal geen dracht meer is. In andere gevallen is er eenzijdig aanbod van stuifmeel ontstaan. Hierin moet je een van de oorzaken zoeken van het voorkomen van verschillende kwalen.'

Een bijzonder insect

BD-imkers beschouwen de honingbij om vele redenen als een heel speciaal insect. Niet alleen dat zij de enige is die niet alleen als volk leeft maar ook als zodanig overwintert. 'Vergelijk je mieren, wespen en bijen met elkaar dan zien we opvallende verschillen, hoe verwant ze ook zijn. Mieren leven in de grond en eten dierlijk voedsel. Wespen gebruiken alleen voor hun larven dierlijk voedsel, zij gebruiken plantaardig materiaal om hun nest te bouwen en de volwassen wespen eten honing. Bijen zijn volledig losgekomen van de grond. De grondstoffen die zij gebruiken maken zij zelf, zowel voor de bouw van hun nesten als voor hun voeding. Bijen gebruiken totaal geen dierlijk voedsel. Samen met melk beschouwen wij honing als een bijzonder voedingsmiddel. Het dier dat het levert blijft zelf in leven. Dat doet geen enkel ander dier. Dat moet worden geslacht voor het ons voedsel kan leveren. De bij heeft zich volkomen losgemaakt van de grond. We noemen de koningin van bijen dan ook wel een zonnedier.'

'De BD-imker werkt slechts op speciale dagen in de bijen. Er wordt rekening gehouden met de verschillende invloeden van planeten en sterren. Daarbij laat hij zich leiden door de werkkalender van Maria Thun. Wij onderscheiden dagen die bepaalde werkzaamheden van de bijen gunstig beïnvloeden. Bij alles wat er in de bijen gedaan moet worden wordt daarmee rekening gehouden.'

Natuurlijke selectie

'Wanneer je het bijenvolk als één individu beschouwt betekent dat, dat je daar in je omgang met de bijen rekening mee moet houden. Ik zelf zal bijvoorbeeld nooit volken samenvoegen. Je zou dan twee van elkaar verschillende individuen bij elkaar stoppen. Volgens mij is dat niet bevorderlijk voor het welzijn van de bijen. Bovendien is een volk niet om niets een zwakkeling. Ik winter zo'n volk zwak in, met als mogelijk gevolg dat het de winter niet overleeft, of ik schud het volk af en laat de bijen zelf uitzoeken waar zij zich invoegen. In wezen is dit een soort selectie. Op deze manier houd je de sterke volken over, zonder ze te belasten met de kwalen van een ander, zwak volk.'

'Wij werken met natuurlijke zwermen, al wordt er

op een gegeven moment wel ingegrepen in het zwermgebeuren. We laten de volken niet kaal-zwermen. Natuurlijk verlies je wel eens een zwerm bijen. De zwermen die we scheppen worden opgezet en laten we ontwikkelen tot volwaardige volken. Ook besteden wij bijzondere zorg aan de behuizing van bijenvolken. We beschouwen de bijenwoning als de huid van het volk. De korf of strokast zijn volgens ons de beste behuizing. Daarbinnen heerst het best denkbare klimaat voor de bijen om er te overleven. Ook houten kasten zijn wel geschikt. Kunststof zal door ons pertinent worden geweigerd. Natuurlijk worden in de BD-imkerij wel concessie gedaan, maar er zijn ook stromingen die daar absoluut niet van willen weten. Zij houden zich aan strenge regels. Zelf imker ik in de eerste plaats voor de volken, daarna pas voor de honing. De betekenis van de bijen in ons bestaan, daar gaat het om.'

De BD-imkerdag van 18 februari a.s. vindt plaats in Studiecentrum 'Kraaybekerhof', Diederichslaan 25, Driebergen, 09.30 uur. tot 16.00 uur. De kosten voor deelname zijn f42,50 (inclusief lunch) of f35,- (zonder lunch).

De bundel die van de twee lezingen zal worden samengesteld is te bestellen bij Albert Muller, tel. 05717-1661. De werkalender van Maria Thun wordt jaarlijks ook in Nederland uitgegeven. Deze kan besteld worden bij de BD-vereniging in Driebergen. Tel. 03438-31740.

'Insektenbestuiving Glasgroenteteelt'

Wilma Bohlmeijer-Mans

In de glastuinbouw worden vaak bijen of andere insekten gebruikt om gewassen te bestuiven. Omdat de teler alles weet over het gewas, maar niet over de insekten, en de leverancier van de bestuivers niet veel weet van het gewas, ontstaan er soms problemen. Een brochure van het Informatie en Kennis Centrum (IKC) Glasgroente en Bloemisterij, geeft informatie, zowel over de bijen en andere insekten, als over de vruchtgroentegewassen.

De brochure is geschreven door Ch.C. Smeekens, welbekend door zijn voorlichtend werk voor de imkers. Niet alleen geeft hij de voorwaarden voor een optimale bestuiving, zowel in het algemeen als bij de gewassen afzonderlijk, maar hij vermeldt ook de invloed van het kasklimaat. Ook glasvervuiling door bijen, en daardoor een eventueel lichtverlies, wordt besproken.

Als bijlagen zijn in het boek opgenomen de Bestuivingsregeling van het Landbouwschap 1994, met een voorbeeldovereenkomst tussen de imker en de teler, en een lijst van bestrijdingsmiddelen met gedragsregels bij de toepassing.

Voor imkers die volken in de glastuinbouw verhuren een zeer nuttig boekwerk. Het is te bestellen door f20,- over te maken op postbankrekening 35.44.01 ten name van IKC-Glasgroente in Naaldwijk, onder vermelding van 'brochure insektenbestuiving'.

Ing. Ch.C. Smeekens, Insektenbestuiving Glasgroenteteelt, Informatie en Kennis Centrum Akker- en Tuinbouw, Afdeling Glasgroente en Bloemisterij / sectie Bestuiving Hilvarenbeek

Handschoenen

Voor veel imkers zijn handschoenen een vast onderdeel van hun imkeruitrusting. Handschoenen beschermen de imker tegen bijesteken. Zacht leren handschoenen zijn het prettigst om mee te werken. Ze absorberen de transpiratie van de handen, voelen prettig aan en de angel kan er niet doorheen. Handschoenen van ander materiaal kunnen problemen geven met transpiratie en beweeglijkheid. Huishouden chirurgische handschoenen beperken de gevoeligheid van de vingers niet al te erg, maar zijn niet geheel steekvrij. Er kleeft een groot nadeel aan het gebruik van handschoenen: ze maken veel slachtoffers onder de bijen. De geur van leer prikkelt de bijen. Alleen al door leren handschoenen te gebruiken roept de imker agressie op en elke steek betekent een dode bij. Handschoenen geven de imker een gevoel van veiligheid waardoor hij veel zelfbeheersing moet opbrengen om voorzichtig te werken.

De bijesteek

Een goede imker gebruikt geen handschoenen en daardoor loopt hij zeker af en toe een steek op.

Om zonder handschoenen in de bijen te kunnen werken moet de imker zijn angst voor steken overwinnen en minder last ondervinden van een bijesteek. Ook moet hij zich een manier van werken aanleren waarmee hij tegemoet komt aan de behoefte aan veiligheid van een bijenvolk.

Toen ik voor het eerst na de beginnerscursus alleen in de bijen werkte en gestoken werd, liet ik van schrik een raampje met bijen uit mijn handen vallen en vluchtte ik zo snel mogelijk mijn handschoenen in.

Iemand die regelmatig een steek oploopt wordt immuun voor bijengif. De steek zelf blijft pijnlijk, maar er is geen zwelling en jeuk meer. Ook vermindert de schrikreactie waardoor het werken in de bijen niet belemmerd wordt. Bovendien overwint de imker op den duur zijn angst voor het werken in de bijen. Deze angst blijft lang op de achtergrond aanwezig. Er is helaas maar één manier om immuun te worden: steken oplopen.

Voorkomen van steken

Een bij die steekt overlijdt aan de gevolgen hiervan. Dit is een belangrijke reden om bijesteken te voorkomen. Werken zonder handschoenen geeft minder stekerij omdat de imker dan met meer beleid zijn werk

doet. Er zijn twee manieren om de agressiviteit van bijenvolken te verminderen. De ene is selectie en de andere is voorzichtig werken. Er zijn agressieve bijenvolken. Volken die al bij de nadering van de imker, zelfs onder de meest gunstige weersomstandigheden, steeklustig reageren. Zo'n volk moet snel een andere koningin krijgen. Maar dit is nog geen selectie. Selectie is het verder kweken van volken die een gewenste eigenschap bezitten. In dit geval, zachtaardig zijn. Dat vraagt om een goede observatie. Voorzichtig werken in bijenvolken is de tweede manier om steken te voorkomen.

Als de imker handschoenen gebruikt is het moeilijk voor hem om voorzichtig te werken. Hij voelt zich veilig. Met blote handen ben je je altijd bewust van het risico dat je loopt. De imker let beter op het volk. Hij hoort hoe het bruist en ziet hoe het opvliegt en weet daarmee in welke stemming het is. Bovendien mist de imker met handschoenen het fijne gevoel van zijn vingers. Bij het werk in een volk plet hij, met zijn dikke behandschoende vingers, bijen. Om de ingreep niet te lang te laten duren, moet er snel gewerkt worden en ook dat maakt voorzichtig werken moeilijk.

Agressie uitlokken

Behalve door de geur van leer krijgen handschoenen ook een ongewenst luchtje door het gebruik in de bijen. De reuk van de er in achterblijvende angels en de alarmgeur van gekneusde bijen geven de handschoenen een lucht die de agressie van het bijenvolk oproept. Als bijen van zichzelf niet steeklustig zijn, kunnen ze het door de ruwe manier van werken van de imker worden. Bijenvolken onthouden dat de imker niet zachtzinnig met ze omspringt. Hierdoor leert de imker zelf zijn bijen zich agressief te gedragen. Bijen onthouden als volk de ruwe actie en reageren hierop door zich bij elke volgende ingreep agressiever te gedragen.

Zonder handschoenen

Dit verhaal is een pleidooi voor het werken zonder handschoenen. Het is niet eenvoudig voor de beginnend imker zoveel zelfvertrouwen te krijgen dat hij de handschoenen achterwege laat. De imker moet de goede gelegenheid zoeken om dit te leren. Hij kan dit leren door bij een ingreep, als de omstandigheden gunstig zijn, te beginnen zonder handschoenen, de ingreep kort houden en vooral niet met de tanden op elkaar doorzetten. Bij het werken met handschoenen aan, proberen steken te vermijden door een goede manier van werken aan te leren.

Minder imkers

Na de samenvoeging van de twee Duitslanden, is het aantal imkers in het Oosten sterk achteruit gegaan. In de nieuwe bondsstaten, met uitzondering van Saksen, is het aantal imkers in 1992-1993 met 20 % afgenomen. In de westelijke bondsstaten bedroeg die achteruitgang maar 2,5 %. Waarom juist in het Oosten die opvallende achteruitgang?

Verschuillende redenen worden aangevoerd:

54

- Grootafnemers geven nog maar een minimale prijs voor de honing. Onder het communistische regiem werd de honing voor een behoorlijke prijs aan een centraal inkoopbureau verkocht.
- Imkers moeten nu de honing zelf in potjes afvullen en verkopen.
- Een klantenkring is niet gemakkelijk op te bouwen, ook al omdat de bevolking in deze gebieden niet erg koopkrachtig is.
- Traditionele drachten verdwijnen. Voor deze drachten kregen de imkers vaak bestuivingsgeld.
- Omdat de financiële omstandigheden van veel imkers achteruit is gegaan, zoeken velen een bijbaantje of ze draaien veel overuren. Er blijft dan te weinig tijd over voor de bijen.
- Nieuwe burens maken bezwaar tegen een bijenstand in hun naaste omgeving.

Het resultaat is wel, dat het aantal bijenvolken nog maar 1,1 per km² bedraagt, terwijl dit aantal in de westelijke staten gemiddeld 4 per km² is. Zo langzamerhand komt de imker daar op de rode lijst van beroepen die aan het uitsterven zijn.

Deutsches Bienen Journal 1994(11)

Wat de boeken niet vertellen

Het eerste jaar van een beginnend imker verliep iets anders dan hij verwachtte. Hij had twee bijenvolken in zijn tuin en kon vanuit het keukenraam de bijen in de gaten houden. Waar hij niet op had gerekend, gebeurt; ze begonnen al te zwermen in april. Omdat de koninginnen waren geknipt, mislukte dit wel, maar ze probeerden het toch weer. Zijn burens werden ongerust en het enige wat hij kon zeggen was: 'Misschien zijn het wel de bijen van iemand anders', of 'Eigenlijk mogen ze dit niet doen'. Toen kwam de tijd om de jonge koninginnen te merken en te knippen. In de boeken had hij gelezen, dat een koningin bijna nooit op het buitenste raam zit. Dus werd het kantraam na een vluchtige

inspectie in een lege bak gehangen. En hij maar zoeken en zoeken, maar geen koningin. Totdat hij het kantraam nog eens inspecteerde en hare majesteit daar onmiddellijk zag. Na gemerkt en geknipt te zijn liep ze keurig weer in haar volk. De tweede koningin zat ook op het kantraam, deze had hij dus zeer snel te pakken. Alleen werd ze ingebald toen hij haar weer terugzette. Hij kon haar nog net redden. Uit arren moede zette hij haar terug in een kluisje, en na enkele dagen was ze weer vrolijk aan de leg. Bij latere inkijkoperaties vond hij de koningin natuurlijk nooit meer op het buitenste raam.

Aan het eind van het seizoen verenigde hij de volken met de krantenmethode. De boeken zeggen dan dat je papiersnippers voor de kast vindt. Maar zijn bijen hadden een andere oplossing. De imker staat voor het raam van de keuken en ziet opeens een stuk papier door zijn tuin vliegen. Maar er was geen zuchtje wind. Hij gaat bij zijn kasten eens poolshoogte nemen. Even later verschijnt er op de vliegplank een stuk papier van zo'n 3x3 cm, met aan voor- en achterkant een bij. En hup, daar vliegen de bijen samen weg, met het papier tussen zich in. Bij de burens lieten ze het papier fladderen. Dit herhaalde zich vele malen. Het was verbazingwekkend om die stukken papier door de lucht te zien zeilen. Hij had graag het verbaasde gezicht van zijn buurman gezien toen die de voorbijkomende papiersnippers zag. Nu is hij zeer benieuwd wat hem het volgende jaar weer te wachten staat, waar de boeken met geen woord over reppen.

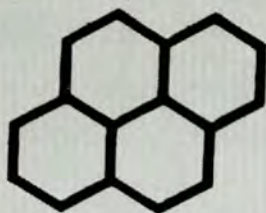
Bee Craft, 1994(8)

Liefhebbers van de vuilboom

De vuilboom, *Frangula alnus* doet het goed aan bosranden, in houtwallen en heestergroepen. Een struik zonder problemen, geen hoge eisen aan de standplaats, kan gemakkelijk worden gesnoeid. Het is een goede bijenplant, hoewel vuilboom- of sporkenhoning niet als zodanig bekend is. Maar in een struik kan het zoemen of er een zwerm in hangt. Hij bloeit van eind mei tot ver in augustus, dus overbrugt de drachtpauze tussen voorjaars- en zomerdracht. Vogels eten de bessen en zorgen voor de verspreiding. Daarom krijg je nogal eens opslag van vuilboom. Die bloeien al na zo'n drie tot vier jaar. Zet zo'n zaailing eens in je tuin, de bijen zijn je dankbaar.

Maandblad van de Vlaamse Imkersbond 1994(10)

Algemene Vergadering

Verslag van de Algemene Vergadering van de Bond van Imkers van de LLTB gehouden op zaterdag 26 november 1994 in het Gemeenschapshuis te Baaxem.

In zijn openingswoord ging de voorzitter, de heer J. Caris in op enkele zaken die in het afgelopen jaar aan de orde zijn geweest.

In het afgelopen jaar werd op diverse plaatsen in Nederland Amerikaans vuilbroed geconstateerd. Er werden vervoersverboden ingesteld en na screening en vernietiging van besmette standen, weer opgeheven. De bestrijding tot nu toe bestaat uit het opruimen van de besmette standen. De hoop is dat op deze manier het Amerikaans vuilbroed de kop ingedrukt kan worden. Een eerste vereiste bij maatregelen op het gebied van de bestrijding van bijenziekten is weten waar imkers wonen en waar hun bijenstanden zich bevinden. Een goede registratie van alle imkers is zeer wenselijk, zo niet noodzakelijk. Koppeling van vergoeding bij opruiming van bijenstanden bij het constateren van Amerikaans vuilbroed aan het geregistreerd zijn zou een soort dwangmiddel kunnen zijn. Een andere vereiste is een goede voorlichting. Hier ligt een taak voor de Werkgroep Ziektebestrijding. Met betrekking tot de ziektebestrijding merkt de voorzitter op dat die oorspronkelijk tot de taak van de Rijksvoorlichtingsdienst behoorde en in de tachtiger jaren overging naar de Veterinaire Dienst. Het diagnostisch onderzoek op bijen werd mede bekostigd door het Landbouwschap. Het Landbouwschap heeft besloten om de bijdrage aan de Stichting Gezondheidsdienst voor Dieren ten behoeve van het diagnostisch onderzoek op bijen per 1 januari 1995 te beëindigen.

In 1951 werd de Stichting Ambrosiushoeve opgericht door de Bedrijfsraad voor de Bijenhouderij met als doelstelling het verrichten van toegepast onderzoek ten behoeve van de bijenhouderij. Men begreep hoe belangrijk het was om meer inzicht en kennis te krijgen. Hieraan is nog niets veranderd. Wat wel veranderd is, is de wijze van financiering. Voorheen nam de overheid hiervan 75% voor haar rekening en het bedrijfsleven 25%, hetgeen voor de imkers een jaarlijkse bijdrage van f 5,- betekent. De overheid wil echter toe naar een financiering van 50%. Voor de bijenhouderij levert dit grote problemen op. Het gevolg zou kunnen zijn dat het onderzoek ten behoeve van de bijenhouderij op een laag pitje komt te staan of zelfs geheel zal verdwijnen. Dit mag niet gebeuren. Wij zullen alle pogingen in het werk stellen om de overheid te bewegen een aanvulling te geven waardoor het financieringsstekort binnen

de perken kan blijven. Een verhoging van de imkersbijdrage moet daarbij echter bespreekbaar zijn.

Tot slot van zijn openingswoord besteedde de voorzitter aandacht aan het afscheid van de heer L. Hensels. De heer Hensels heeft te kennen gegeven zich terug te willen trekken als adviseur van het bestuur. De voorzitter vond dit erg jammer maar respecteerde dit besluit. Hij dankte de heer Hensels voor zijn enorme inzet ten behoeve van het bestuur en de imkerij en bood hem een attentie aan.

Contributie 1995

De contributie werd door de Algemene Vergadering gehandhaafd op het bestaande peil en bedraagt derhalve f 30,- exclusief f 5,- toeslag voor de medefinanciering van het onderzoek.

Kascontrolecommissie

De kascontrolecommissie 1995 zal bestaan uit afgevaardigden van de afdelingen Sevenum, Landgraaf en Sittard.

Bestuursverkiezing

De heren J. Slots en L. Leerssen waren beide periodiek aftredend doch herkiesbaar. De heer H. Streukens werd door de regio Zuid voorgedragen in de vacature Herijgers. Alle drie de heren werden bij acclamatie door de Algemene Vergadering her- c.q. gekozen.

Na de afhandeling van de huishoudelijke punten hield de heer dr. J.P. van Praagh aan de hand van dia's een inleiding over Amerikaans vuilbroed. De heer Van Praagh merkte op dat sinds de kwestie Amerikaans vuilbroed bespreekbaar is, imkers er ook voor uit durven te komen. Om Amerikaans vuilbroed te kunnen signaleren is het belangrijk dat de imker de volken aandachtig bekijkt en weet waar hij op moet letten. De besmetting kan verspreid worden door het vervliegen van werkbijen en roverij maar ook door de imker zelf wanneer hij besmette honing of stuifmeel voert, door het uitwisselen of ruilen van raampjes en door het verenigen van volken.

Factoren die bij het voorkomen van bijenziekten een rol spelen zijn o.a.:

- een bijenvolk moet groot genoeg zijn;
- er dient een ononderbroken stroom voedsel te zijn;
- nieuwe raten;
- ligging van de bijenstand;
- stemming van het volk en de erfelijkheid en
- andere factoren die nog niet bekend zijn.

Zeker is dat een goede stroom voedsel zorgt voor gezonde larven waaruit dan weer gezonde bijen en goede voedsterbijen ontstaan waardoor de cirkel weer rond is. Een ander punt van invloed is het poetsgedrag van een volk. Dit kan gemakkelijk gecontroleerd worden door de pintest waarbij vier groepen van zeven cellen per volk doorgeprikt worden. Na 24 uur wordt gecontroleerd wat de werksters met de doorgeprikte cellen hebben gedaan. Zijn niet alle doorgeprikte cellen leeg dan zal de volgende dag opnieuw gecontroleerd moeten worden. Van volken die geen goed poetsgedrag vertonen wordt niet nageteeld.

Ambrosiusviering 1994

Mevrouw A. van der Linden, secretaris Bijenhoudersver.
'St. Ambrosius', afd. Boekel en omstreken

56

December is een feestmaand bij uitstek. Bijenhoudersvereniging 'Sint Ambrosius', afdeling Boekel en omstreken, voegt daar jaarlijks een avond aan toe: de viering van de patroondag van de H. Ambrosius, beschermheilige van de imkers.

Op woensdagavond, 7 december j.l., kwam een groot aantal van onze leden, vergezeld van partners, bijeen in Nia Domo te Boekel. Onder het genot van koffie met vlaai werd de avond geopend door onze voorzitter, de heer Raijmakers.

Oud-secretaris, de heer P. Gijsbers ontving van hem een ingelijste oorkonde, behorende bij een Koninklijke onderscheiding, die hem eerder dit jaar was uitgereikt. De lijst was een cadeau van de leden. Voor de heer H. Donkers, lid van 'Sint Ambrosius', en mevrouw G. van der Rijt waren er felicitaties in verband met hun verkiezing van Koning en Koningin van de 'Gruun Schut', een schuttersgilde uit Hemert.

Na enkele mededelingen van huishoudelijke aard was het woord aan onze gast van deze avond, Broeder Theo van Wanrooy. Als voorzitter van de keuringscommissie voor de bedrijfswedstrijd maakte hij de uitslag van 1994 bekend. De winnaar van dit jaar was de heer H. Steegs uit Lieshout. Hij mocht de wisselbeker in ontvangst nemen. De tweede plaatst was voor de heer W. Janssen uit Boekel, terwijl de heer A. Jacobs uit Venhorst als derde eindigde. In totaal werd door 17 imkers aan deze jaarlijkse bedrijfswedstrijd deelgenomen. Als winnaar van deze plaatselijke wedstrijd mag de heer H. Steegs dit jaar meedoen aan het Brabantse kampioenschap, de 'Bonds Bijenteeltbedrijfswedstrijd', georganiseerd door de Bond van Bijenhouders NCB.

Na wat bijgepraat te hebben en een drankje te hebben genuttigd was het de beurt aan mevrouw Lia de Haas. Zij trad voor ons op met in het Brabants gezongen liedjes, zich zelf daarbij begeleidend op de gitaar.

Om de kosten van deze avond enigszins te drukken was er door het bestuur een groot aantal prijzen bij elkaar gebracht voor de jaarlijkse loterij. Rond de klok van twaalf sprak de voorzitter zijn dank uit aan alle deelnemers en de organisatoren van deze avond. We konden terugzien op een gezellige Ambrosiusviering.

Uit de PC van de voorzitter

Dick Vunderink

Ik kan het niet helpen dat ik een vreemd gevoel heb als ik vandaag, 20 december, kopij schrijf die op 1 februari bij u in de bus valt. Ik heb zojuist de kopij voor het Jaarverslag gemaakt en daardoor ben ik meer in de stemming om een jaarwisselingsmeditatie te schrijven met een ontroerde terugblik en mooie dromen voor 1995. Maar dat valt natuurlijk niet lekker meer op 1 februari. Dus maar weer proberen om me voor te stellen wat ons bezighoudt als het nieuwe jaar een maand oud is.

We leven dan toe naar de Algemene Vergadering in maart. Acht natuurlijk niet, dom! We zien misschien alweer wat krokussen en sneeuwklodjes en maken onszelf wijs dat het nieuwe bijenjaar alweer is begonnen en hoog tijd ook! Maar wij als taaie bestuurders plannen toch die AV. Of omdat wij dat leuk vinden of om de broodnodige democratie. Met als aperitief nog de voorjaarsvergaderingen van de groepen o.a. om de AV-stukken te bespreken. Voor besluitvorming niet zulke schokkende stukken. Uiteraard de bestuursverkiezing waarin het voorstel om de heer B. van Kuijk te benoemen in de vacature ontstaan door het aftreden van de heer P. van Assche. De selectiecommissie heeft het HB positief geadviseerd en na kennismaking heeft het HB het voorstel gaarne overgenomen. Voor de penningmeester helaas nog geen voorstel. U en ik weten natuurlijk best dat er binnen de VBBN echt iemand is die met verstand van zaken ons financieel beleid kan sturen. Daarom gaan we met een vacature het nieuwe jaar in, in de stellige verwachting dat wij - u en ik - toch de juiste vrouw, of man, ontmoeten. Inderdaad nóg een vrouw in het HB zou goed zijn. Toen ik - lang geleden al - nog in de bank werkte waren er al heel wat vrouwen bijzonder spits thuis in de financiële zaken. Ik zal u naam en adres doorgeven zodat u hen imkeres kunt maken en dan komt het allemaal goed.

Ook het Amerikaans vuilbroed zal op de agenda staan. De voorbereiding voor de maatregelen voor 1995 zijn bijna afgerond en in dit nummer van BIJEN treft u ze aan. Sommigen zullen zeggen: is dat nu alles, moeten we daar de oorlog tegen AVB mee winnen? Anderen: gelukkig dat ze niet al te paniekerig doen en het imkeren mogelijk blijven maken. De Werkgroep heeft inderdaad getracht nuchter te blijven maar wel te wijzen op de essentiële punten. Aan ons om dan in elk geval deze regels goed in acht te nemen. Een beetje discipline is nu toch wel het minste wat we moeten kunnen opbrengen.

Het woord Registratie is gevallen en heeft veel opgetrokken wenkbrauwen gegeven. Opnieuw geen paniek. Het woord

is niet goed gekozen. Wij vinden het noodzakelijk dat we de traceerbaarheid van imkers en volken in een besmet of verdacht gebied mogelijk maken. Ondanks veel hulp die de RVV heeft gekregen als een bepaald gebied gescreend moest worden, toch bleek dat vaak een lastig karwei. Daarom verlangen we een legitimatie van imkers die hun volken in aanraking brengen met andere volken. Tijdens koninginneteelt, tijdens markten en soms ook bij reizen. Alleen naam en adres worden bijgehouden zodat we snel kunnen reageren als er toch weer een besmetting wordt geconstateerd. De gezamenlijke bonden hebben besloten daarvoor de lidmaatschapskaart te gebruiken. Dat moet nog wat verder worden uitgewerkt maar komt op tijd gereed. Overigens hebben we ook boze opmerkingen gehoord over onze vraag aan de secretarissen om een lijstje aan te leggen van niet aangesloten imkers in de omgeving. Een afspraak in de Bedrijfsraad en ook weer voor het geval een screening moet plaatsvinden. Vorig jaar werd men boos als we niets deden, nu wordt men boos als we dergelijke voorzorgsmaatregelen voorstellen. En wat zou het sneu voor hen zijn als het dezelfde mensen zijn die twee keer boos worden.

In december vergaderden de voorzitters van de organisaties met de redactie van BIJEN. Opnieuw kreeg de redactie een compliment voor het goede financiële beheer en de eerste indruk van de enquête is dat de lezers ook groten-deels tevreden zijn maar hebt u het ooit meegemaakt dat alle imkers gelijk denken? In het januarinumnummer wordt al een begin gemaakt met enkele aanbevelingen. Alle groepsbesturen en enkele anderen hebben een 'onderwijsmap' ontvangen waarin allerlei belangrijke wetenswaardigheden over cursussen, AOC's en de MacSharry-regeling. Voor geïnteresseerden kan Heyta wellicht nog iets betekenen. In de HB-vergadering werd positief gerapporteerd over de groepsvergaderingen. Goede stemming en een constructieve opstelling. Begrip voor onpopulaire maatregelen die we moeten nemen. Anderzijds weten we dat de doorsnee-imker die wel van bijen maar niet van besturen houdt, nog wel eens wat vragen heeft. Ik weet haast zeker dat wij als HB dat niet echt kunnen veranderen. Wij zijn aangewezen op schriftelijke communicatie en deze doorsnee-imker leest dat niet, is de ervaring. Wij moeten het dus hebben van de manier waarop de verenigingsbesturen er met hun leden over spreken. Of zij begrip wekken voor wat er moet gebeuren en de klagers de andere kant van de medaille laten zien. En daarop wil ik een beroep doen nu we nog elf maanden van 1995 daarvoor kunnen gebruiken. En mogen de crocussen inderdaad in februari bloeien en nu eens wél een goed voorteken voor het bijenjaar 1995 zijn.

VBBN-Nieuwsbrief

Heyta van der Reijden-Rynja

Iedere maand stuur ik een Nieuwsbrief naar de secretariaten van alle subverenigingen en naar de groepsbesturen en depots. Het is de bedoeling dat ook de leden deze Nieuwsbrieven te lezen krijgen, bijvoorbeeld als ingekomen stuk

bij een vergadering, of deels overgenomen in uw eigen verenigingsblad. In de Nieuwsbrief staat informatie voor VBBN-leden over bestuurlijke zaken, over nieuw propagandamateriaal en uitbraken van Amerikaans vuilbroed. Heeft u de Nieuwsbrief nooit gezien, dan kunt u er bij uw secretaris om vragen. Ze zijn ook in te zien op het Bee Bulletin Board.

Inhoud Nieuwsbrieven 1994:

- 14 (januari): Van het secretariaat. Verslag HB 19 januari. Onderwijs. Informatieve lijsten. Ledenwerving. Reizen met bijen.
- 15 (april): Van het secretariaat. Bezoek van het HB aan de Vlaamse Imkersbond 15 februari. Verslag gesprek HB met Bedrijfsmatige Imkers. Verslag HB-vergadering 16 maart. Schema verzending Nieuwsbrief.
- 16 (mei): Verzekering. Commissie Honing. Verslag 23 april groepen/HB. Folders en ledenwerving.
- 17 (30 mei): Amerikaans vuilbroed.
- 18 (juni): Van het secretariaat. Grote Clubactie. Verslag HB-vergadering 1 juni. Lijsten en formulieren.
- 19 (23 juni): Amerikaans vuilbroed Almere.
- 20 (augustus): Amerikaans vuilbroed. Imkers en de fiscus. Verslag HB-vergadering 3 augustus. Buitenlandse tijdschriften. Centrale contributie-inning. Telefonische meldienst voor subverenigingen.
- 21 (september): Amerikaans vuilbroed Rozenburg. Jubileumviering. Verslag 24 september groepen/HB. Vakatures HB.
- 22 (oktober): Het gebruik van de Nieuwsbrief. WA-verzekering. Wat doet de VBBN voor haar leden. Informatiebulletin Amerikaans vuilbroed. HB-vergadering 14 september. Themadag Honing.
- 23 (november): Programma lezingen Ambrosiushoeve. Onderwijs. Verslag bespreking AVB 3 augustus. Nieuw informatiebulletin 'Mede'. Themadag Honing 5 november. Uit andere bijenbladen.
- 24 (december): HB-vergadering 2 november. Verslag bespreking over AVB op 22 november. Aankondiging Onderwijsmap McSharry-regeling: voor AOC's en cursusleiders.

Lijsten en formulieren

Op het Algemeen secretariaat zijn de volgende lijsten en formulieren aan te vragen: Honingkeurmeesters, Bijenteeltleraren, een informatiepakket ledenwerving, kostenoverzicht en lesschema beginners- en gevorderdencursus bijenteelt, schadeformulieren, spuutschadeformulieren.

Informatie en folders

Heyta van der Reijden-Rynja

Door de VBBN zijn de afgelopen tijd diverse nieuwe folders ontwikkeld, terwijl oudere folders zijn bijgewerkt of vernieuwd. Een overzicht van de te bestellen folders vindt u hieronder. Voor leden van de VBBN zijn de folders gratis tot 50 stuks, niet-leden betalen 15 cent per folder + portokosten.

Bijgewerkte folders:

- *Bijen en bijenteelt:*

in deze folder vindt zowel de leek als de geïnteresseerde bijenhouder informatie over het bijenvolk, over imkers en over het nut van de honingbij, maar ook tips voor tuinliefhebbers en gemeentelijke groenbeheerders.

- **Over honingbijen en bijenprodukten:** een folder over de verwerking van nectar tot honing, de goede eigenschappen van honing en andere bijenprodukten.
- **Over bijenprodukten en gezondheid:** het vervolg op de vorige folder waarin wordt ingegaan op de heilzame werking van diverse bijenprodukten.
- **Het bijenvolk: ontwikkeling en werkverdeling:** een folder over de ontwikkeling van ei tot bij en de taakverdeling binnen het volk.
- **Dansend in het donker:** over de bijentaal.

Recente folders:

- **Infoblad Amerikaans Vuilbroed:** over het herkennen en voorkómen van AVB.
- **Amerikaans vuilbroed, hoe nu verder:** een informatiebulletin voor imkers en subverenigingen die van heel dichtbij worden geconfronteerd met AVB: wat zijn de noodzakelijke stappen, wat gaat er gebeuren.
- **Infoblad inzaai braakliggende gronden:** een folder over het inzaaien van drachtplanten als een stuk land tijdelijk niet gebruikt wordt, bijvoorbeeld te gebruiken als informatie voor boeren of gemeenten. De kosten en een aantal voorbeeldmengsels worden gegeven.
- **Infoblad drachtplanten en bestuiving:** een folder over het economische en het ecologische nut van honingbijen en het belang van een gevarieerd drachtgebied.
- **VBBN, de vereniging voor actieve bijenhouders:** een wervingsfolder met opgaveformulier. Op verzoek kan deze folder per subvereniging worden aangepast met de eigen gegevens.
- **Wat doet de VBBN voor haar leden:** vaak horen we de vraag 'Wat hebben we nu eigenlijk aan Wageningen?'. Deze folder geeft daar uitgebreid antwoord op.
- **De bereiding van mede:** een bulletin van de commissie Honing over de geschiedenis en de bereiding van mede (honingwijn), inclusief stap voor stap recept.
- **Bijenhouden, hoe doe je dat?:** een 10-bladig boekje over de eerste stappen op het imkerspad: wat houdt bijenhouden in, wat heb je ervoor nodig, waar vind je hulp en informatie.

Uiteraard hebben we ook nog een voorraad van de honingfolder van de Bedrijfsraad. Deze folder kost f0,50

Op het Algemeen Secretariaat kunnen onze leden terecht met al hun vragen over bijen en bijenhouden. Als we zelf het antwoord niet weten sturen we u door naar een instantie of persoon die u weer verder kan helpen, of we zoeken het op. Voor leden is deze service gratis, alleen voor eventuele porto- of kopieerkosten wordt een vergoeding gevraagd, leden van één van de andere bijenbonden zullen wij tevens administratiekosten in rekening brengen.

25-3 ledenvergadering VBBN

De Algemene Ledenvergadering van de VBBN wordt dit jaar gehouden op zaterdag 25 maart in het Congresgebouw van het Internationaal Agrarisch Centrum (IAC) te Wageningen, aanvang 10.00 uur.

AGENDA

1. Opening door de Algemeen Voorzitter
2. Notulen AV 26 maart 1994
(toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen. Voor verkorte versie zie BIJEN 3 (6): 187 (juni 1994))
3. Mededelingen en ingekomen stukken
4. Onderscheidingen
5. Jaarverslag 1994 (toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen)
6. Financiële jaarstukken 1993/1994 (uitvoerige stukken toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen)
7. Commissie Nazien Boeken (verslag van de commissie toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen en de groepen)
8. Begroting 1994/1995 en conceptbegroting 1995/1996
9. Amerikaans vuilbroed
  - een praktijkverslag door dhr. Daan Lems
  - de regels voor 1995
10. Bijen
11. Verslag uit een groep
12. Verkiezing Hoofdbestuur. (pre-advies toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen en de groepen)
13. Beleid Bestuur 1995 (toegezonden aan de secretarissen van de subverenigingen en de groepen)
14. Sluiting.

Alle subverenigingen van de VBBN zullen deze maand een uitnodiging ontvangen met daarbij de stukken (incl. financiële overzichten) voor de AV.

Pauze

Het is nog niet precies te zeggen hoe laat de pauze zal plaatsvinden. In ieder geval is gedurende de hele pauze het Bijenhuis geopend. Er staat een heerlijk kopje koffie voor u klaar, u kunt de winkel bezoeken, en tegen geringe vergoeding zijn lunchpakketten verkrijgbaar (zolang de voorraad strekt).

Hoe komt u bij het IAC met openbaar vervoer?

- Vanaf NS station Arnhem: Midnet bus 50, 80 en 81 (richting Rhenen, resp. Veenendaal, Amersfoort en Utrecht).
  - Vanaf NS station Ede/Wageningen: Midnet bus 83, 84.
  - Vanaf station Rhenen: Midnet bus 50, 80, 81 (r. Arnhem).
  - Vanuit de Betuwe: ZO bus 42.
- De treintaxi brengt u voor f 6,- van Station Ede/Wageningen bij het IAC-gebouw.
En hoe met de auto?
- Via N225 vanaf Rhenen/Breda (A15), kruispunt (links Nijenoordallee, recht door Lawickse Allee, rechts

Costerweg) oversteken en direct de ventweg aan uw rechterhand nemen, na 200m parkeerruimte IAC aan de rechterkant.

- Als u het terrein van het Bijenhuis verlaat, rechtsaf, bij verkeerslichten recht door: Nijnoordallee. Deze weg volgen tot het derde verkeerslicht, hier linksaf slaan en doorrijden tot het tweede stoplicht (bord rechtsaf richting Rhenen). Hier linksaf, en meteen de ventweg aan uw rechterhand op. Na ca. 200 m rechts parkeerruimte IAC.
- Vanaf Ede (A12) richting Wageningen en op het kruispunt van de Nijnoordallee met links Café 'De Keijser', rechtsaf. Zie verdere aanwijzingen hierboven vanaf Nijnoordallee.
- Vanaf Arnhem/Nijmegen bij het vierde verkeerslicht links, richting centrum, meteen weer rechtsaf. a) rechts parkeren, en het voetpad over de gracht naar het IAC volgen. b) voorbij Schouwburg Junushoff rechtsaf, einde weg weer rechts, na ca. 100 m rechts parkeerruimte IAC.

Excursiereis naar Oberursel

In samenwerking met de besturen van de subverenigingen organiseert het groepsbestuur van de VBBN Groep Zuid-Holland, van **vrijdag 9 t/m zondag 11 juni 1995** een **excursiereis naar het bekende Duitse onderzoeks-instituut voor bijen in Oberursel**. De reis is bedoeld voor alle leden van de subverenigingen die behoren tot de VBBN-groep Zuid-Holland. **De reissom is f 300,- per persoon, op basis van half pensioen.**

Meer informatie over deze reis is verkrijgbaar bij de secretarissen van deze subverenigingen. Voor deze reis kunt u tot 1 maart a.s. boeken bij de secretaris van uw subvereniging.

FAMILIEBERICHTEN

Op 30 november 1994 is op 68-jarige leeftijd overleden

BART PETERS

Met al zijn levenslust en wilskracht heeft hij deze strijd niet kunnen winnen. Tot het laatste moment bleven de bijen zijn aandacht houden.

Als actief en gewaardeerd imker zullen wij aan hem blijven denken.

Bestuur en leden
ABTB afdeling Over Betuwe Gendt

AVB en het kopen van volken, gebruikt materiaal en uitrusting.

Joop Beetsma

In het afgelopen jaar zijn al 32 imkers geconfronteerd met het moeten opruimen van hun bijenstanden omdat een of meer volken met AVB besmet waren of verdacht werden van een besmetting.

Alhoewel de kosten van deze noodzakelijke vernietiging van volken, kasten en materiaal vergoed worden, is en blijft dit een zeer onaangename ervaring. De imker heeft tenslotte met hart en ziel veel tijd aan zijn volken besteed. Om nog meer narigheid te voorkomen of te beperken heeft de Bedrijfsraad, samen met andere instellingen, maatregelen opgesteld die in dit nummer gepubliceerd zijn. Een aspect dat hierbij niet apart wordt genoemd, kwam ter sprake op de laatste redactievergadering. Bij het kopen van bijenvolken, gebruikt materiaal en imkers-uitrusting is het ook van groot belang dat de koper zich er van vergewist dat de aankoop verantwoord is. Het is een duidelijke zaak dat volken en materialen niet afkomstig mogen zijn uit een gebied waar een reisverbod geldt. Bovendien is het gewenst dat de koper naam, adres en telefoon van de verkoper noteert!

José Vleeming neemt afscheid van de redactie.

Joop Beetsma

Tijdens de redactievergadering op 18 januari hebben we afscheid genomen van ons zeer gewaardeerde redactielid José Vleeming, die de Bijenhoudersbond van de ABTB vertegenwoordigde. José gaat zich in haar vrije tijd meer bezighouden met haar paarden. Wij hebben gedurende drie jaren met veel genoegen samengewerkt. José heeft veel bijgedragen aan de samenstelling van ons maandblad en had daarbij uitsluitend het algemene belang van de imkers en de bijenteelt in ons land voor ogen. Zij was wars van de toch vaak opduikende hokjesgeest. Zowel inhoudelijk als taalkundig heeft zij veel ingezonden artikelen bijgewerkt en met haar interviews heeft ze de aandacht van de lezers gevestigd op markante imkers.

José heeft Wim Wieleman bereid gevonden haar op te volgen. Op de eerste redactievergadering hebben wij al met hem kennis kunnen maken. In een van de volgende nummers van Bijen zullen wij hem aan u voorstellen.